

Šikana jako projev agresivního chování u žáků na 2. stupni základní školy

Kateřina Rudolfová

Bakalářská práce
2014

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií
Ústav pedagogických věd
akademický rok: 2013/2014

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Kateřina Rudolfová**
Osobní číslo: **H11252**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**
Forma studia: **prezenční**

Téma práce: **Šikana jako projev agresivního chování u žáků na 2. stupni základní školy**

Zásady pro vypracování:

Zpracování rešerše a studium odborné literatury.
Vymezení terminologie a teoretických východisek z oblasti šikany a agresivity žáků.
Příprava metodiky empirické části, zpracování projektu výzkumu a stanovení výzkumného problému.
Realizace kvantitativního výzkumu formou standardizovaného dotazníku.
Zpracování a vyhodnocení získaných dat, včetně jejich interpretace.
Prezentace výsledků výzkumů, jejich shrnutí a doporučení pro praxi.

Rozsah bakalářské práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

KOLÁŘ, Michal. Bolest šikanování. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7367-014-3.

KOLÁŘ, Michal. Nová cesta k léčbě šikany. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-871-5.

MARTÍNEK, Zdeněk. Agresivita a kriminalita školní mládeže. Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-2310-5.

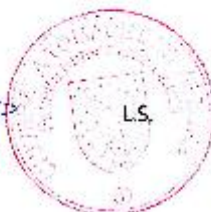
ŘÍČAN, Pavel a Pavlína JANOŠOVÁ. Jak na šikanu. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-2991-6.

CHRÁSKA, Miroslav. Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1369-4.

Vedoucí bakalářské práce:	Mgr. Michaela Lukešová Ústav pedagogických věd
Datum zadání bakalářské práce:	20. ledna 2014
Termín odevzdání bakalářské práce:	2. května 2014

Ve Zlíně dne 20. ledna 2014

doc. Ing. Anežka Lengalová, Ph.D.
ředitelka

Mgr. Jakub Hladík, Ph.D.
ředitel ústavu

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na ruji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3²⁾;
- podle § 60³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou práci – nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné;
- na bakalářské práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Ve Zlíně 17.12.2014

Judolfová

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování studentických prací;

2) Vysoká škola nepřijímá zveřejňování diplomové, bakalářské a inženýrské práce, a každému poskytl odkazovací, včetně posudků opozitní a výstřední služby by prostřednictvím služebnice knihovničtelské jmen. knihov. správa. Zároveň uvědomit stavu vlastní práce vyhod. škol.

2) *Doktorát, diplomová, bakalářská a magisterská práce* odzvučené uchazečem k obhajobě musí být sčít nejméně pět pracovních listů před komisí odlišně zveřejněny k nejméně veřejnosti v místě určení vztátně předepsaným způsobem nebo musí být tak učiněno, včetně pracovních výpočtů listů, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může na zveřejněné práce podívat na své náklady výtisk, opisy nebo rozmnoženky.

3) *Musí se odzvučená práce otevírat se světlými stránkami práce podle tohoto zákona, bez ohledu na způsob obhajoby.*

2) *zákon č. 121/2005 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3;*

3) *Do práva autorského záhlaví nepřechází škola nebo školské či vzdělávací zařízení, ačkoliv může být účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu. K výuce může k vlastnímu účelu využívat částem nebo součástími školského nebo studijního portálu či veřejných stránek jeho prostřednictvím ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení školské dílo,*

3) *zákon č. 121/2005 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 40 Školské dílo;*

1) *škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za účelem) a) představit práci na zveřejněném webu; b) učební dílo (§ 35 odst.*

3). *Člárek si může takového díla učební součástí učebnice, pokud se tato osoba dovědívat nebo učit výukou přímou nebo prostřední a učební dílo (§ 35 odst. 3) učební materiálu.*

3) *škola nebo školské či vzdělávací zařízení může učební dílo své dílo učební součástí učebnice nebo učební dílo (§ 35 odst. 3) učební materiálu.*

3) *škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny používat, aby jim autor školského díla s výjimkou jiného ustanovení v souvislosti s učebním dílem či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úroveň učebnice, které mu poskytl dílo výlučně, a to pokud obdržel od daných stranek výše; přitom se jedná o učební dílo školského nebo školského či vzdělávacího zařízení a učební školského díla podle odstavce 1.*

ABSTRAKT

Bakalářská práce se zabývá problematikou šikany na druhém stupni základní školy. Uvažuje o šikaně, jako o způsobu agresivního chování. Teoretická část obsahuje vymezení elementárních pojmů, mezi které řadí šikanu a agresivitu. Dále čtenáře například seznamuje s projevy šikany, s vývojovými stádii šikany, s typologií agresorů a obětí a v neposlední řadě i s prevencí šikany. Výzkumná část práce se zaměřuje na výskyt šikany a na zkušenosti žáků 8. a 9. tříd konkrétní základní školy s touto problematikou. Hlavním cílem bylo analyzovat současný stav výskytu šikany na dané škole a snažit se na něj reagovat. Praktická část rovněž zkoumá frekvenci šikanování, projevy šikanování, místa, kde k patologickému jevu dochází a v neposlední řadě zkoumá závislost šikanování na pohlaví.

Klíčová slova: šikana, agresivita, agrese, agresor, oběť, prevence

ABSTRACT

The bachelor's thesis is dealing with the issue of bullying in the upper primary school. It considers bullying a way of an aggressive behavior. The theoretical part includes the demarcation of elementary concepts which is bullying and aggressiveness. Other points of the theoretical part are, for example, expressions of bullying, developmental stages of bullying, typology of aggressors and victims, and also the prevention of bullying. The practical part of the bachelor's thesis is focused on the presence of bullying and some experience of pupils of 8. and 9. grades of a concrete primary school. The main aim is to analyse current status of the presence of bullying at the concrete primary school, and trying to respond to it. The practical part also refers to the frequency and expressions of bullying. Moreover, it explores places where the bullying is happening. There is also stated the relation between the bullying and the sex of victims and aggressors.

Keywords: Bullying, aggressiveness, aggression, aggressor, victim, prevention

Poděkování

Velmi ráda bych poděkovala paní Mgr. Lukešové, za její cenné rady a připomínky, dále za podporu a pomoc při vypracování mé závěrečné práce.

Zároveň bych chtěla poděkovat mé rodině a mému příteli, za povzbuzení, podporu a velkou trpělivost.

Motto

„Trojí cestou můžeme dojít k moudrosti: za první cestou přemýšlení, cestou to nejušlechtilejší; za druhé cestou napodobování, cestou to nejlehčí, a za třetí cestou zkušenosti, cestou to nejtěžší.“

Konfucius

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD	10
I TEORETICKÁ ČÁST	12
1 ŠIKANÁ ANEB FENOMÉN DNEŠNÍCH ŠKOL?	13
1.1 UVEDENÍ DO PROBLEMATIKY POJMU ŠIKANÁ	14
1.2 CHOVÁNÍ ZAMĚNITELNÉ SE ŠIKANOU	15
1.3 TROJROZMĚRNÝ POHLED NA ŠIKANU.....	16
1.4 VÝVOJOVÁ STÁDIA ŠIKANY	17
1.4.1 Ostrakismus	18
1.4.2 Fyzická agrese a psychická manipulace.....	19
1.4.3 Vytvoření jádra.....	20
1.4.4 Vytváření norem.....	21
1.4.5 Totalita	22
1.5 DŮSLEDKY ŠIKANOVÁNÍ.....	22
2 KDE SE V DĚTECH BERE AGRESE ANEB CO JE VEDE K ŠIKANOVÁNÍ?	24
2.1 JAK ROZUMĚT POJMU AGRESE	25
2.2 PŘÍČINY VÝSKYTU AGRESE A NÁSILÍ	26
2.3 VAROVNÉ SIGNÁLY	27
2.4 FORMY A DRUHY ŠIKANY	29
2.5 TYPOLOGIE AGRESORŮ A OBĚTÍ.....	31
3 PREVENCE ŠIKANY	33
3.1 STRATEGICKÉ DOKUMENTY V RÁMCI PREVENCE ŠIKANY	34
3.2 PREVENTIVNÍ PROGRAMY	36
3.3 ŠKOLNÍ PORADENSKÉ SLUŽBY	37
3.4 PRVNÍ POMOC PŘI ŠIKANOVÁNÍ	38
II PRAKTICKÁ ČÁST	41
4 VÝZKUMNÝ PROBLÉM	42
4.1 CÍLE VÝZKUMU	44
4.2 VÝZKUMNÉ OTÁZKY	45
4.3 VÝZKUMNÝ SOUBOR A ZPŮSOB JEHO VÝBĚRU	45
4.4 METODA SBĚRU DAT	46
5 ANALÝZA A INTERPRETACE DAT	48
5.1 STANOVENÍ A OVĚŘENÍ HYPOTÉZ	66
5.2 SPLNĚNÍ STANOVENÝCH DÍLČÍCH CÍLŮ A ZHODNOCENÍ VÝSLEDKŮ HYPOTÉZ	71
6 DOPORUČENÍ A DISKUZE PRO PRAXI	74
ZÁVĚR	76
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	78
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK	80
SEZNAM OBRÁZKŮ	81
SEZNAM TABULEK	82

SEZNAM PŘÍLOH.....	84
---------------------------	-----------

ÚVOD

V bakalářské práci se zaměřujeme na jeden z „nechvalně známých fenoménů“ dnešního světa. K napsání práce nás vedly přečtené publikace, které souvisí s problematikou šikany a agresivity dnešní mládeže, rovněž nás k tomu vedla zkušenost s daným jevem a snaha informovat veřejnost o problému současných dětí a dospívajících.

Šikana je sociálně patologickým jevem dnešní společnosti. S danou tématikou se můžeme setkat ve všech úrovních společnosti. Nejčastějším místem, kde se jev vyskytuje, je škola a školní zařízení, avšak se šikanou se můžeme setkat již v mateřské škole, v rodině či na pracovišti. Dokonce již ve zmíněných mateřských školách se šikanující chování stupňuje. Autor Kolář ve své publikaci *Nová cesta k léčbě šikany* (2011) uvádí příklady, kdy šikana v mateřských školách měla velmi brutální dopad na oběť. Avšak zde je problematika velmi složitá a jen zřídka dojde ke správnému vyřešení případu, málokterý rodič uvěří tomu, že jeho pětileté dítě by mohlo být agresorem, který v mateřské škole ubližuje druhým dětem. Se zmiňovaným jevem se můžeme setkat ve všech věkových kategoriích, proto je šikanování a agresivní chování tak aktuálním tématem k zamyšlení, nejen u dětí a dospívajících.

Škola je místem, kde by děti měly být ochráněny před nežádoucími společenskými jevy, místem beze strachu a prostorem s daným řádem a pravidly. Dle přečtených publikací zabývajících se problematikou jsou právě školní zařízení nejčastějším výskytem již zmíněného sociálně patologického jevu. V některých případech právě zde dochází k těm nejsložitějším projevům šikany. Projevy, které se v některých situacích dostanou až do posledního stádia - dokonalé totality. Stav, kdy celou třídu řídí agresori, a pro kolektiv třídy se šikanování stalo běžným prostředkem, kterým agresori naplňují svou touhu po moci.

V závěrečné práci se zaměřujeme na žáky vyšších ročníků druhého stupně základní školy, jelikož i zde je vhodné věnovat dostatek prostoru pro prozkoumání problematiky šikany, která se netýká pouze nových kolektivů a žáků prvního stupně základní školy.

Žáci vyšších ročníků základní školy se nachází v období pubescence a dle Vašutové (2005, s. 58) lze období pubescence vymezit od 11-15 let, zmiňované období nazýváme první fází dospívání. Langmeier a Krejčířová (2006, s. 147) se o období pubescence vyjadřují jako o emoční nestabilitě, která je doprovázena častou změnou nálad především negativních a rovněž je spojena s nestálými a nepředvídatelnými názory a postoji.

Emoční nestabilita a velmi častá změna nálad můžou být považovány za jedny z příčin, které vedou ke vzniku agresivního chování, jež může vyústit až v reálné šikanování.

Problematika šikany je dnes velmi medializovaným tématem, o kterém se neustále diskutuje. Avšak je podstatné, aby se o tématu vědělo hlavně na místech, kde oběti prožívají bolest, strach a bezmoc. Nestačí zmiňovat téma v televizi, v novinách, je potřebné se mu věnovat tam, kde se děje nejvíce – ve školách.

Je důležité vytvořit bezpečné prostředí všem dětem ve školách. Prostor bez strachu, prostředí spravedlnosti a naděje. Pedagogové musí dělat vše proto, aby byli o problematice co nejvíce informováni, aby na každé škole bylo alespoň pár vyškolených pedagogů, ze kterých se stanou odborníci na šikanu. Rovněž by pedagogové měli umět řešit konfliktní situace, rozpoznat stádia šikany, avšak neměli by zastávat pouze nadřazený postoj, především by měli se žáky hovořit a vést je ke správné komunikaci. Na každý případ šikany je potřeba se dívat individuálně.

Již v nejnižších ročnících základní školy je nutné učit děti vzájemnému respektu, porozumění a kompromisu. Je nutné, aby si děti uvědomily, že i „pouhé“ posměšky nejsou správným řešením situace. V lepším případě to ve vyšších ročnících u posměšků a šikádlení zůstane, v tom horším případě může dojít k šikanování. Netvrdíme, že pouhé učení se respektu, spolupráci atd. předejde šikaně, samozřejmě, že ne. Vznik šikany je ovlivněn dalšími jinými podněty, jako je například situace v rodině či školní prospěch, ale může to vést k vytvoření dobré „etické základny“, kdy si děti budou uvědomovat, zda se chovají správně či ne. Vše zmíněné záleží na povaze pedagoga a s jakou motivací se daného úkolu chopí, zda chce děti vážně vychovávat či pouze vzdělávat a hodnotit.

Jako cíl bakalářské práce jsme si stanovili zjištění, zda se šikana na dané škole vyskytuje a jaké zkušenosti s ní mají vybraní respondenti. Teoretická část je zaměřena na předání základních poznatků, týkající se problematiky. Poznatky a inspiraci pro tvorbu práce budou čerpany z literatury zabývající se tématem šikanování. Především budeme čerpat z publikací Dr. Michala Koláře, který se zmiňované problematice věnuje déle než dvacet let. V praktické části se budeme zabývat výzkumem na dané škole a výzkumné šetření bude provedeno pomocí dotazníkového sběru dat. Následně budeme čtenáře seznamovat s výsledky výzkumného šetření.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 ŠIKANA ANEB FENOMÉN DNEŠNÍCH ŠKOL?

V první kapitole se pomocí významných autorů a jejich definic seznámíme s pojmem šikana, co si pod tímto pojmem máme představit a jak se projevuje. Dále se zaměříme na vývojová stádia šikany, na Trojrozměrný pohled na šikanování a na důsledky šikanování. V neposlední řadě se budeme věnovat i chování, které může být se šikanou zaměnitelné.

Šikanu můžeme v dnešní době nazvat jako **nechvalný fenomén dnešních škol**, který se velkou rychlostí rozšiřuje.

Dalo by se říci, že šikanu můžeme považovat za zákeřnou a smrtelnou chorobu demokracie. Šikanování je všude kolem nás a také nás může doprovázet celý život. Setkat se tímto jevem můžeme již v rodině například mezi sourozenci, dále může pokračovat ve školkách a dalších školách či zájmových kroužcích, výjimkou nejsou ani partnerské vztahy a zaměstnání (lobbing, bossing). (Kolář, 2001, s. 17) Stačí se v našem uspěchaném světě rozhlédnout, chvíli se zastavit a zaměřit se na věci, před kterými raději zavíráme oči. Zde možná začneme spatřovat sociálně patologické jevy, které hýbou dnešním světem, především světem dětí a dospívajících. Již na tomto základě můžeme usuzovat, že se opravdu jedná o fenomén dnešních škol, avšak fenomén v negativním slova smyslu.

Šikanování je určitý druh patologického chování, který sebou nese jisté prvky agrese či manipulace a jde především o nepoměr sil mezi účastníky šikany a rovněž se jedná o samoučelnost převahy agresora (Vykopalová, 2001, s. 105). V jistém slova smyslu můžeme říci, že „šikana je protipólem demokracie.“ (Kolář, 2011, s. 20) Právě v těchto myšlenkách můžeme spatřovat negativní smysl slova fenomén dnešních škol.

Dle Říčana (1995, s. 11) „šikanu nestačí odsuzovat, nestačí ji ani popírat. Především je třeba jí rozumět. Neexistuje nějaký jednotný, vždy použitelný, vyčerpávající recept, co sní, jak na ni. Každá škola, každá třída, každý případ šikany je trochu jiný a vyžaduje jiný přístup a postup.“ Je potřeba, aby se učitelé stali odborníky na šikanu, aby včas zakročili a nenechali ji volný průběh, který není na našich školách výjimkou, pod záminkou, že se vlastně „nic“ neděje. Na základě snahy, aby školy k řešení šikany přistupovaly individuálně, zakončíme závěrečnou práci velmi důležitou kapitolou pod názvem „Prevence šikany“, jež musí reagovat na aktuální dění ve školách.

1.1 Uvedení do problematiky pojmu šikana

Na úvod kapitoly, která nese název „Uvedení do problematiky pojmu šikana“, si jako první uvedeme definici od velmi známého autora, jež se problematikou šikanování zabývá více než 25 let.

Dle Koláře (2001, s. 27) je šikanování stav, kdy jeden či více žáků, záměrně, obvykle opakovaně týrá a také zotročuje spolužáka nebo spolužačku a využívá k tomu agresi a manipulaci.

Právě tato definice je pro naši práci velmi důležitá, jelikož vystihuje naše pojetí šikanování, kdy se využívá agrese i manipulace a jedná se obvykle o záměrné a opakované jednání.

Zde bychom se mohli pozastavit nad myšlenkou, že za šikanu se považuje násilí (ať už psychické či fyzické), které probíhá většinou opakovaně. Ovšem nesmí nás uvést v omyl jednání, které se nebude opakovat, avšak i tak bude mít velký dopad na oběť. I pouhé první násilí můžeme považovat za zárodek šikanování a ubližování oběti. Na tuto myšlenku reaguje definice od Říčana a Janošové (2010, s. 21), která tvrdí, že šikana je útočné jednání proti osobě, jež se neumí bránit a většinou se jedná o šikanu, pokud se agresivní chování opakuje, avšak v závažných případech můžeme za šikanování označit i chování jednorázové, které hrozí tím, že se může v budoucnu opět opakovat.

Pro větší prohloubení problematiky můžeme dle Vykopalové (2001, s. 103) šikanování považovat za jistý druh pronásledování, obtěžování, napadání, jenž může mít nespočet podob a forem. Jedná se o opakované ubližování, které je realizováno ve všech věkových kategoriích, bez ohledu na pohlaví či profesi.

Říčan je dalším významným a přínosným autorem, který se zabývá tematikou dětí a mládeže již přes 30 let a díky němu se podíváme na šikanování z lehce odlišného úhlu. Dle Říčana (1995, s. 25) „pochází slovo šikana z francouzského slova *chicane*, což znamená zlomyslné obtěžování, týrání, sužování, pronásledování, byrokratické lpění na liteře předpisů, například vůči podřízeným nebo vůči občanům, od nichž šikanující úředníci zbytečně vyžadují nová a nová potvrzení a razítka, nechávají je pro nic za nic čekat atd.“ I když jsou definice od Vykopalové i Říčana velmi obsáhlé, stále se zaměřují na to podstatné, čím se šikanování vyznačuje a to obtěžováním, pronásledováním, opakováním a se záměrem ublížit.

V neposlední řadě si uvedeme definici šikanování z pohledu Metodického pokynu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, který se k prevenci a řešení šikanování mezi žáky školských vyjadřuje následovně. Charakterizuje šikanování jako jakékoliv chování, které se projevuje se záměrem ublížit jedinci nebo také se záměrem zastrašovat či ohrožovat jiného žáka, či skupinu obětí. Většinou se jedná o opakované užití násilí, které je cílené proti jedinci či skupině žáků. Tito žáci se neumí nebo nemohou jakýmkoli způsobem bránit. Užití násilí obsahuje jak fyzické útoky, které zahrnují vydírání, bití, poškozování věcí oběti, tak i slovní útoky, které agresor směřuje k oběti pomocí pomluv, vyhrožování, ponižování či nadávek. Ublížení oběti může mít formu dokonce sexuálního obtěžování či zneužívání. Dále se také šikana může projevovat v nepřímé formě, kde můžeme zařadit ignorování žáka či skupiny žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků. Nebezpečnost šikany můžeme najít především v její závažnosti, také v dlouhodobosti a v celoživotních následcích, které se projevují na duševním a tělesném zdraví. (MŠMT, 2001)

Následně navážeme na Metodický pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy a jako poslední uvedeme definici z pedagogického slovníku, podle kterého je šikanování „fyzické, psychické, či kombinované ponižování až týrání žáků obvykle jinými žáky, vzácněji dospělými. Probíhá buď ve dvojici, nebo ve skupině. Iniciátory šikanování bývají žáci vyšších ročníků, žáci starší, fyzicky vyspělejší, žáci osobnostně či sociálně narušení.“ (Průcha, Walterová, Mareš, 2013, s. 297) I tato definice koresponduje s tématem naší závěrečné práce a to tím, že se zmiňuje o iniciátorech šikanování, jimiž bývají především žáci starší, žáci vyšších ročníků. Právě zmíněný výrok potvrzuje naši myšlenku, kdy usuzujeme, že šikanování a problémy mohou nastat i v ustáleném kolektivu starších žáků.

1.2 Chování zaměnitelné se šikanou

V praxi je velmi důležité umět odlišit šikanování od určitého způsobu **škádlení**, tak abychom mohli řádně do vzniklého problému zasáhnout. Pro začátek si uvedeme, co se pod pojmem škádlení skrývá. Kolář (2011, s. 64) uvádí, že od škádlení se očekává určitý způsob legrace pro obě strany. Můžeme zde zařadit popichování a žertování za účelem dobré nálady a vzájemné legrace. Avšak musí zde existovat respekt k druhému, sebeúcta a schopnost vcítit se do druhých. Pokud to však druhý jako legraci nebere, pak právě iniciátor v této situaci musí přestat se svým druhem legrace, jež není opětována

druhou stranou. Právě u šikany je to opačně a nalézáme zde záměr ublížit druhému, zranit ho, ponížit či zesměšnit a většinou se násilné chování opakuje a stupňuje. Je vhodné zde připomenout, že naše práva končí tam, kde začínají práva druhého.

Proto tzv. vtipálek musí se škádlením přestat a druhému se omluvit, pokud se to jeho spolužákovi nelíbí a situace je mu nepříjemná. Kolář (2011, s. 64) se zmiňuje, že dítě je většinou po škádlení radostné, uvolněné, někdy našťavané avšak necítí pocit ponížení a studu. Právě v této definici můžeme spatřovat hlavní rozdíly mezi šikanou, kterou jsme si představili v předchozí podkapitole a škádlením, které jsme definovali jako jistý způsob legrace.

1.3 Trojrozměrný pohled na šikanu

Po uvedení do problematiky šikanování, se na šikanu zaměříme i jiným způsobem, kdy si rozebereme, jak ve skutečnosti může být na šikanování pohlíženo. Kolář pohlíží v knize *Nová cesta k léčbě šikany* (2011) na šikanování jako na **nemocné chování**, **závislost** a také jako na **poruchu vztahů ve skupině**. Na základě Trojrozměrného pohledu na šikanu se na naše téma podíváme ze tří různých pohledů, díky kterým se dostaneme do problematiky šikanování ještě hlouběji.

Nemocné chování můžeme označit za patologické chování, které může být charakterizováno projevy, při kterých se porušují školní pravidla, jenž mohou směřovat až k trestným činům (Kolář, 2011, s. 31). Jak již bylo zmíněno, při šikanování je oběť týrána spolužákem či spolužáky. Na každé škole probíhá šikana různě. Někdy je šikana velmi skrytá, neprobíhá tak brutálně, ale o to více však může být zlomyslná. Zmíněné nemocné chování můžeme použít, jako jeden z našich modelů pro pohled na šikanu, který směřuje k sociálně patologickému jednání. Již zmíněné porušování školních pravidel je jedním z prvních kroků k nepřijatelnému chování.

„Další rozměr šikanování je již vnějšimu pohledu nepřístupný. Jde o vzájemnou vazbu mezi agresorem a obětí. Útočník a šikanovaný jsou na sobě závislí, potřebují se, jejich chování se vzájemně posiluje, je komplementární.“ (Kolář, 2011, s. 37) Zde již existuje určitá **závislost**, kdy oba účastníci problému se navzájem potřebují a jsou do svých rolí plně vžiti, nedokážou bez sebe plně fungovat. Agresor potřebuje vybit své násilné jednání a oběť se potřebuje někomu podřídit.

Každou školu většinou tvoří dvě skupiny žáků. Skupina slabých, kteří se tak bojí, že hned ukážou všechny své slabosti a skupiny silných, které využívají strach druhých, aby zakryly svůj vlastní strach a předvedly své přednosti. Dle Koláře (2011, s. 39) se v pokročilých stádiích šikanování může běžné experimentování se strachem oběti, zvrtnout v závislostní vztah, který vznikne mezi násilníkem a obětí. Zde může vzniknout slast pro agresora. Osvojí si ovládání a lámání vůle týraného a stane se závislým, proto většinou dochází k opakovaným případům šikany, kdy agresor potřebuje naplnit svoji slast. U oběti se můžeme setkat se silnou závislostí na agresorovi, dokonce může dojít i k identifikaci s agresorem.

Posledním Kolářovým pohledem na šikanování, je **pohled jako na poruchu vztahů ve skupině**. Každá škola, každá třída prožívá šikanu. Nikdy se šikanování netýká pouze násilníka a týraného. Vždy je tím dějem ovlivněna další skupina žáků či celý kolektiv třídy. Tento děj se může označit jako onemocnění celé skupiny. (Kolář, 2011, s. 45) Proto je potřebné znát všechna stádia šikany, která vedou k poškozování jednotlivců či přímo celého kolektivu třídy a také je nutné včasné zakročit a umět šikanu léčit.

Závěrem je nutno říci, že na většině škol se vyskytuje či vyskytovala šikana, avšak v různě závažných stádiích. Počáteční stádia nebyla ani ve většině případů rozeznána. Proto je nereálné, aby některé školy tvrdily, že se na jejich půdě šikanování nevyskytuje či nevyskytovalo. Možná je k tomuto názoru vede jen pouhý strach z neznámého, co neumí přesně popsat a reagovat na to správnými prostředky, nebo je k tomu vedou obavy o ztrátě dobré pověsti školy. V souladu s těmito tvrzeními si v následující podkapitole představíme vývojová stádia šikany, podle kterých se můžeme při řešení případu v dané problematice lépe orientovat a na základě jejich poznání můžeme vhodně a efektivně zakročit.

1.4 Vývojová stádia šikany

Na začátek je nutné si uvědomit, že šikana, ať už probíhá v různých stádiích, je záležitostí celé třídy, či školy. Nelze případ řešit pouze jako problém oběti a agresora, ale jako záležitost celé skupiny. Dle Koláře (2001, s. 35) šikanování způsobuje **poruchu vztahů skupinového organismu** a má svoji typickou dynamiku a určitý vlastní vývoj.

Pokud chceme poruchu vztahů skupinového organismu zachytit v začátcích, je nezbytné se orientovat v odlišných stádiích šikany a přesně vědět, co je pro konkrétní stádia charakteristické.

Odlišná stádia šikanování potřebují jiné způsoby léčení. Autor Kolář (2001) se zmiňuje o pěti stádiích onemocnění, kdy každá skupina stádií musí být řádně rozeznána, aby nedošlo k chybě při diagnostice stádií a k následnému špatnému řešení šikany.

Je jasné, že v běžné praxi se různá stádia mohou překrývat či dokonce mohou splývat, o to, to pedagogové, výchovní poradci či další odborníci zabývající se šikanou na škole, mají těžší. Avšak je nezbytné věnovat pozornost každému malému náznaku, který by mohl směřovat k ubližování potencionální oběti. Na druhou stranu musí být jasné, že každé pošťuchování mezi chlapci nemůže být považováno za šikanu. Je zde nutné rozpoznat, zda je oběť bezbranná a nemůže se z nějakého důvodu bránit, tím pádem síly mezi žáky nejsou vyrovnány a zda se může jednat o znaky začínající šikany.

Následně si uvedeme a rozebereme všechna stádia, která můžeme dle Martínka (2009, s. 117 – 128) dělit na ostrakismus, fyzickou agresi a psychickou manipulaci, vytvoření jádra, vytvoření norem a poslední stádium s názvem totalita.

Kolář (2001, s. 35 – 40) se v dělení stádií šikany od Martínka příliš neliší a rozděluje pět stádií na zrod ostrakismu, fyzickou agresi a přitvrzování manipulace, klíčový moment - vytvoření jádra, ve čtvrtém stádiu většina přijímá normy agresorů a páté stádium nese název totalita neboli dokonalá šikana.

1.4.1 Ostrakismus

Jedná se o stav, kdy agresor neubližuje oběti fyzicky, ale dochází k **vyčleňování oběti z kolektivu** spolužáků. S těmito žáky se ostatní děti moc nebaví, neodpovídají jim na pozdravy a nechtějí s nimi spolupracovat při různých třídních aktivitách. Postupem času může dojít k absolutnímu vyčlenění dítěte z kolektivu. Agresor ostatním spolužákům radí, ať se s obětí nebaví a ať ji ignorují. Oběti jsou urážky a posměšky velmi nepříjemné a tak se snaží bránit také nadávkami. Avšak když oběti zjistí, že se agrese vůči jejich osobě stále zvětšuje a nikdo ze spolužáků či okolí jim nepomůže, uzavírají se do sebe, stávají se zamlklými a snaží se zmizet z dosahu agresora.

Dle Martínka (2009, s. 118) existují **tři charakteristické znaky**, které nás mohou nasměrovat k tomu, že se ve třídě objevuje první stádium šikany:

- prvním znakem může být **zhoršený prospěch**, kdy žák, který dostával jedničky dvojky, začne velmi často dostávat až dokonce o dva stupně horší známku,

- dalším znakem může být **neschopnost soustředit se**, žáci se ve vyučování nezapojují, jsou stále svými myšlenkami někde jinde,
- třetím znakem může být to, že **oběti velmi často navštěvují mladší ročníky**, kde si tvoří své kamarády.

Na základě těchto charakteristických znaků můžeme zaznamenat možnou hrozbu šikany již v jejím prvním stádiu.

Žáci, kteří se dostanou na okraj kolektivu, zakoušejí prvky šikany, kdy v prvním stádiu jde o mírné, především psychické násilí. Jedinec se v této situaci necítí vůbec dobře, spolužáci ho neuznávají, nekomunikují s ním a pomlouvají ho. (Kolář, 2001, s. 36)

První stupeň šikanování již v sobě může nést zárodečnou povahu dalšího negativního vývoje, který již v pozdějších stádiích nebude škola schopna řešit sama.

1.4.2 Fyzická agrese a psychická manipulace

Druhé stádium šikany nastává většinou z důvodu nějaké **krize v kolektivu**. Kolář ve své knize Bolest šikanování (2001) nazývá druhé stádium jako fyzickou agresi a přitvrzování manipulace a Martínek (2009) o tomto stádiu hovoří jako o psychické manipulaci. Pro druhý stupeň je typická větší fyzická agrese a velmi rychle se snižuje skupinová imunita vůči agresi či násilí a dochází k časté manipulaci v kolektivu žáků.

Může se jednat například o pololetí, kdy se třída dostane do nějakého stresového napětí, píše se hodně písemek, po žácích je vyžadováno mnoho úkolů. Agresoři si potřebují vykompenzovat tlak zvenčí, vhodným kompenzačním prostředkem je zde oběť. Agresor většinou na oběti trestá to, co je mu samotnému nepříjemné. (Martínek, 2009, s. 11)

Se zmiňovanou charakteristikou se můžeme setkat i u Koláře (2001, s. 36), který hovoří o tom, že v zátěžových situacích stoupá v kolektivu napětí, kdy žáci v roli oběti slouží jako ventil agresorů. Jedná se hlavně o to, že si agresoři na ostrakizovaných spolužácích odreagovávají své negativní pocity. Dále se zmiňuje o situaci, kdy se v jedné třídě nachází hned několik velmi agresivních a asociálních jedinců a od samého počátku je pro ně úplně přirozené použít proti ostatním násilí za účelem uspokojení svých vlastních potřeb.

Zde již může nastat bití oběti a rovněž může oběť sloužit agresorovi jako sluha. Často se týraný vrací domů s poničeným oblečením, či se ztrátou svých osobních nebo školních věcí. Začíná zde velká manipulace a nespočet výhrůžek, kdy agresor zakazuje oběti,

aby cokoli řekla, pod pohrůzkou dalšího fyzického trestání. Může docházet i k vyhrožování přes telefony, objevují se i pohrůžky s mučením a velmi často požadují agresori jejich kapesné. Oběť si vymýšlí různé důvody, aby nemusela do školy, a velmi často to řeší záškoláctvím či somatickými problémy. Právě **záškoláctví** a zmíněné **somatické problémy** jsou znaky druhého stádia, jež začíná krizovou situací v kolektivu. Tyto krizové a rizikové situace mohou nastat i u starších ročníků, na které je vyvíjen školní tlak na dobré výsledky kvůli budoucímu středoškolskému studiu.

1.4.3 Vytvoření jádra

Pokud učitelé po předešlých stádiích neodhalí šikanu, agresor se stává silnějším, ubližuje oběti více a nebojí se, že by se na něco přišlo. V této fázi je také velmi ovlivněn kolektiv třídy, ten se oběti buď zastane či se přidá na stranu agresora a podřídí se zbytku třídy.

„Vzniká zde tzv. **pyramida šikanování**. Na jejím vrcholu stojí hlavně agresori, kteří tvrdě tlačí na oběť. Mají na sebe „nabaleny“ další spolužáky, ti zase další atd. Oběť (popř. oběti) stojí na samotné základně této pomyslné pyramidy, pozornost celé třídy v rámci ubližování se soustřeďuje pouze na ni.“ (Martínek, 2009, s. 122) Oběť se dostává do situace, kdy jí nikdo nevěří a i ti co jsou na její straně, mlčí a nijak nezasáhnou. Psychické a fyzické násilí se stále zvyšuje. Oběť přestává všem věřit, dokonce i svým rodičům.

Skupina je rozdělena na **podskupiny a „kliky“**, které bojují o moc. Pokud se na začátku třetího stádia nevytvoří silná podskupina, která se postaví agresorům a jejich násilí, průběh vytváření jádra pokračuje dál a moc tyranů se zvětšuje. Šikanování probíhá většinou systematicky, o šikaně ve třídě vědí všichni, ale nikdo nic neudělá. Oběti velmi často vyhledávají přítomnost pedagogů, avšak nikdy se neodvážejí navázat s nimi kontakt. (Kolář, 2001, s. 39)

Stádium vytváření jádra může být pro učitele velmi těžko rozpoznatelné, jelikož agresori moc dobře vědí, že kdyby pravda vyšla najevo, měli by z toho velký problém, proto vše dělají záměrně do detailů a na každý možný přešlap, který by je prozradil, si dávají pozor. Avšak ještě v tomto stádiu můžou odborně vyškolení pedagogové zasáhnout a pomoci, pokud se tak nestane, stádium vytváření jádra přejde bez povšimnutí do vytváření norem.

1.4.4 Vytváření norem

Ve čtvrtém stádiu je oběť stále více nucena do podřízené úlohy a třída už je většinou rozdělena na „vládnoucí“ a „poddané“. Během vytváření norem se i oběť stane na šikanujícím chování závislá. (Martínek, 2009, s. 124 - 125) Právě zde můžeme spatřovat jeden z Kolářových (2011) pohledů na šikanu, který ve svém Trojrozměrném pohledu na šikanu pohlíží na šikanování i jako na **závislost**.

Tato fáze převažuje vlivem podskupiny agresorů a ostatní členové kolektivu přejímají normy, které se velmi často pro všechny stávají nepsanými pravidly. V celé skupině dochází k velkým proměnám. Agresoři jsou hlavním řídicím orgánem ve skupině, všechno co se týká pedagogů, ustupuje do pozadí, kolektiv je ovládán agresory a jejich pravidly.

Na rozdíl od oběti, která se na šikanujícím chování stává pomalu závislá, agresoři jsou již v tomto stádiu plně závislí jak na ubližování, tak na týrání a na všech dalších aktivitách, které se šikany týkají. Někdy se stává, že jim šikanující chování dělá takovou radost, že šikanují pouze z nudy a těší se z bolesti a ze strachu oběti.

Dle Martíňka (2009, s. 127) můžeme následující příklady označit jako **část charakteristických znaků, při kterých je oběti ve čtvrtém stádiu ubližováno:**

- týraný může být svlékán do naha, také jej mohou agresoři vystavovat před celým kolektivem,
- dále je oběť velmi často vystavena kopání a mlácení od ostatních, spolužáci jsou k tomuto bití velmi často podněcováni agresory,
- může nastat i situace, kdy agresoři vyhrožují oběti zabitím.

Stádium vytváření norem a jeho řešení spadá pod kompetence Policie ČR. Také je zde důležitá spolupráce s odbory sociální péče. Zde vystává velký problém, velmi často totiž dochází k případům, kdy se škola od potrestání pachatele distancuje, stačí ji, že případ začne řešit Policie ČR. V „lehčím“ případě je nutné, aby se škola na potrestání účastnila, minimálně stupněm snížené známky z chování. Nicméně, takové potrestání nemá pro agresory žádný význam. Velmi často řeší případy probační pracovník příslušného odboru sociálních věcí, či dokonce soud. Někdy se jako vhodné ukáže umístění pachatele do diagnostického ústavu a poté do výchovného ústavu pro děti a mládež.

1.4.5 Totalita

„Jedná se o konečné a poslední, v podstatě **neřešitelné stádium** šikanujícího chování - normy jsou jasně nastaveny, v kolektivu vládou agresori, ostatní je na slovo poslouchají, všichni je brání, včetně obětí.“ (Martínek, 2009, s. 128)

V tomto stádiu již není výjimkou těžké ublížení na zdraví. Agresori jsou většinou velmi dobře s celou třídou sehraní a učitelé pro ně nehrají absolutně žádnou roli. Kolektiv ve třídě většinou oddaně plní příkazy agresorů a ubližování obětem se pro ně stává běžnou denní aktivitou v jejich třídě.

Dle Koláře (2001, s. 40) v této fázi dochází k úplnému nastolení totalitní ideologie šikanování, kdy jsou žáci rozděleni na **otroky a otrokáře**. Agresory vede nutkání k opakovanému násilí a ubližování. Dříve nezapojující se a nesouhlasící členové jsou stále více konformní, týrání přihlížejí či se aktivně zapojují do šikanování. Otroci se již nebrání a pro svého agresora jsou schopni udělat cokoliv.

Dle Martínka (2009, s. 128 - 129) dochází u obětí k tzv. **Stockholmskému syndromu**, kdy si nedokážou svůj život bez agresorů představit, jsou na nich plně závislé, plní všechny jejich příkazy, dobrovolně se nechávají ponižovat a dokonce k agresorům i vzhlížejí.

Poslední páté stádium je svou závažností neřešitelné, oběti jsou tak poznamenány, že musí využít služeb odborníků a agresori se musí vyléčit ze své závislosti na násilí, ale zároveň musí za své chování nést plnou zodpovědnost.

1.5 Důsledky šikanování

V rámci této podkapitoly navážeme na předešlé dělení vývojových stádií a zaměříme se na to, jaké důsledky a dopady sebou samotné šikanování nese. Důsledky šikanování ve velké míře závisí na tom, do jaké fáze se samotná šikana dostane a jak moc bude oběť či agresor šikanou ovlivněn. Jak již bylo několikrát zmíněno, šikana je nebezpečným chováním a její nebezpečnost spočívá především v její dlouhodobosti, závažnosti a v jejím opakování.

Bendl ve své publikaci (2003) rozděluje důsledky šikanování na **důsledky pro oběť** a **pro agresora**.

Při šikanování může docházet **u oběti** k velkému vypětí fyzických i psychických sil, což se může podepsat na zdraví jedince. Některými z psychických důsledků šikany je úzkost, depresivní ladění či sklony k senzitivní vztahovačnosti. V ojedinělých a velmi

kritických případech šikany může dojít dokonce k sebevraždě oběti, která již není schopna další nátlak zvládat. Mezi další důsledky šikanování pro oběť můžeme zařadit bezmoc oběti, touhu skrýt se před okolním světem, snahu vyhnout se všem situacím, které by oběti jakkoli šikanování připomínaly a v neposlední řadě může docházet i k poruchám spánku. (Bendl, 2003, s. 35)

Nejen že dochází k psychickému či fyzickému ubližování oběti, velmi často dochází i k situaci, kdy oběť začne o sobě pochybovat a hledá chyby v sobě. Bendl (2003, s. 38 - 39) tuto situaci **nazývá „kumulovaným“ či „druhotným“ efektem**, kdy oběť dojde k závěru, že ona sama je špatná a takové jednání si vlastně zaslouží.

Z druhého pohledu můžeme důsledky šikanování zaměřit na **důsledky pro agresory**. Sem především patří možnost výskytu agresivního chování i v dospělosti. Agresoři se velmi často připojují k marginálním sociálním skupinám, ve kterých může v dospívání či v dospělosti docházet ke konfliktům nejen s ostatními členy společnosti, ale i se zákonem. (Bendl, 2003, s. 40) Díky možným dopadům na agresora či oběť v budoucnosti, je naléhavé apelovat na prevenci a na adekvátní řešení problémových situacích, tak aby se šikanujícímu chování zabránilo, čímž můžeme snížit možnost výskytu sociálně patologického chování v dospělosti. Právě celá třetí kapitola je věnována důležitému tématu prevence a strategickým dokumentům, které sociálně patologické jednání řeší.

2 KDE SE V DĚTECH BERE AGRESE ANEB CO JE VEDE K ŠIKANOVÁNÍ?

V následující kapitole se zaměříme na to, co to vlastně **agrese** je, jaké jsou její příčiny, dále se zaměříme na varovné signály možné agrese či šikany, formy a druhy šikany a v neposlední řadě si uvedeme typologii agresorů i obětí.

Agresi můžeme považovat za jeden z hlavních rysů šikany. Procházka (2012, s. 159) tvrdí, že agrese nemá za cíl materiální, ani jiný zisk, ale zaměřuje se na získání vnitřního agresorova uspokojení, který má zisk v uznání a následné moci ve skupině.

Právě zde si položíme otázky, co agresora vede k takovému chování? Kde se v dětech ta agrese bere?

Jedno je jasné, doba, ve které žijeme, se otrásá v základech. Násilí ve světě není výjimkou, ani nikdy nebylo, avšak jeho prezentování v médiích může dodávat mladším generacím pocit všednosti a normálu. Právě zde nastává problém, kdy děti mohou násilí či agresi považovat za vhodný způsob při dosahování svých vlastních cílů na úkor druhých.

Další myšlenkou pro vznik agrese může být výchova v rodině, kdy rodič na své dítě nemá dostatek času a dítě potřebou vzbuzovat pozornost a snahou zaujmout své okolí směřuje své aktivity k agresi. A to za účelem pouhého povšimnutí, jak ze strany rodičů, tak ze strany spolužáků ve škole. V horších případech dochází k situacím, kdy je násilí v rodině na denním pořádku a dítě v něm nevidí nic neobvyklého a neetického. Již zde vznikají zárodky agresivního jednání jedince, které v mnoha případech vygraduje v sociálně-patologické chování.

K agresi a k šikaně samotné může vést také chuť pomstít se, vyrovnat se ostatním, snaha stát se členem určité skupiny či zaujmout výsadní postavení ve skupině. Všechny tyto snahy využívají především jednoho prostředku k dosažení svého vytyčeného cíle a to agresi, která se z počátku může jevit jako velmi nenápadná, avšak s přibývajícím věkem zde nastává vážná hrozba špatného morálního vývoje dítěte.

Je nutné znát příčiny výskytu možné agrese a snažit se toto chování eliminovat, snažit se zaměřit na to, kde je hlavní spouštěč agrese a čeho chtějí děti pomocí agrese dosáhnout. Děti musí mít zažity určité morální hodnoty, vědět co můžou a co si naopak nesmí dovolit. I toto je jeden z malých kroků, který může vést k zabránění vzniku nemorálního chování.

2.1 Jak rozumět pojmu agrese

V této podkapitole si přiblížíme samotný pojem agrese na základě vybraných definic od autorů, kteří se této problematice věnují.

Poněšický (2005, s. 22) definuje agresi jako psychologickou mohutnost, která má za cíl poškodit ostatní jedince, přírodu, věci nebo sebe samého. Právě poškozování ostatních souvisí s problematikou šikany, kdy je pro agresora poškozování druhých jeden z hlavních cílů šikanování.

Rovněž se agrese považuje za **naučenou vlastnost**, což znamená, že si ji osvojíme na základě lidské zkušenosti (Říčan, Janošová, 2010, s. 39). Velmi často dochází k situaci, kdy člověk svou agresi opakuje kvůli tomu, že ze své předchozí zkušenosti ví, že se mu to vyplácí. Spurný (1996, s. 17) rozumí agresi jako určitému destruktivnímu chování, které směřuje k slovnímu, fyzickému či symbolickému útoku vůči jiné osobě nebo předmětu.

Obě definice, jak od Říčana a Janošové, tak od Spurného charakterizují **pojem agrese** velmi podobně. Podstatnými znaky je **naučené chování**, **opakování agrese** a také **útok**, který je zaměřen buď **fyzicky**, **slovně** či **symbolicky**. Všechny zmíněné znaky souvisí s naším tématem, které na šikanu pohlíží jako na projev agresivního chování.

Dále si tu také vymezíme pojem **agresivita**, což je dle Pedagogického slovníku (2013) určitá tendence chovat se nepřátelsky; tendence a snaha vyzdvihovat pouze sám sebe, své cíle i zájmy a to bezohledně až nemilosrdně; další tendencí je snaha ovládnout sociální skupinu a získat v této skupině hlavní postavení, díky kterému můžeme ostatním členům skupiny vnucovat určité názory a rozhodovat o skupině. (Průcha, Walterová, Mareš, 2013, s. 13) „Na otázku, co je vlastně agrese, by se dalo poměrně jednoznačně odpovědět - je to **projev agresivity v chování jedince**.“ (Martínek, 2009, s. 9)

Agrese zahrnuje určité vnitřní pohnutky, které mohou vést k zlosti, zuřivosti, nenávisti, pohrdání či k nepřátelství. Všechny tyto vnitřní impulzy mohou vést k velkému agresivnímu jednání. Agresivnímu chování se děti učí od malička. Například se násilím něčeho zmocní a vidí, že z toho mají prospěch, tak své jednání na základně vlastní zkušenosti budou v budoucnosti opakovat. Tímto způsobem se z dítěte může stát velmi agresivní jedinec, který své násilí bude více a více stupňovat.

V naší práci se zaměřujeme na žáky druhého stupně základní školy, ale sklony k naučené agresi vznikají velmi brzy, ještě před nástupem do školy. Právě posilování tohoto negativního chování již v dětství, může mít velmi vážné důsledky na budoucí vývoj dítěte. Uvedeme si to na následujícím příkladu. „Z dítěte se stává vysoce agresivní člověk postupně, a to tak, že si pamatuje ty způsoby svého jednání, které vedou k úspěchu. Když dítě například uhodí bratříčka, který mu nechce dát bonbón a skutečně se tak bonbónu zmocní, tak si tento způsob jednání uloží do paměti pro příští použití.“ (Říčan, Janošová, 2010, s. 40) Ano, můžeme to považovat za „banální“ příklad, avšak právě zde se rodí určité tendence dítěte, které směřují k násilnému chování a s věkem se z těchto banalit stávají skutečné problémy sociálně patologického rozměru.

2.2 Příčiny výskytu agrese a násilí

„Zdrojem agrese v člověku může být nejen pudové jednání, ale i racionálně promyšlené, plánované jednání proti morálním zásadám.“ (Spurný, 1996, s. 17) Zmíněná definice nám opět potvrzuje, že určitý zdroj agrese a násilí může být nejen pudovým chováním ba naopak v horším případě dokonce naplánovaným jednáním, s jednoznačným účelem uspokojení své potřeby na úkor druhých. Právě zde je nezbytné se zaměřit na zjištění příčiny vedoucí k agresivnímu chování. Jak již bylo uvedeno, agresi můžeme považovat za naučenou vlastnost, to znamená, že každý jedinec má k agresivnímu chování vrozené dispozice. Autoři Fischer a Škoda (2009) se ve své publikaci zmiňují o **vrozených neboli biologických příčinách a o získaných neboli sociálních příčinách**. Pro lepší pochopení dané tematiky si uvedeme charakteristiku biologických i sociálních příčin.

Za jeden z hlavních **biologických faktorů** považujeme hladinu testosteronu, kdy tato hladina testosteronu může souviset s vyšší mírou sklonů k agresivnímu chování u mužského pohlaví. Dále mohou biologické předpoklady k agresi souviset s úrazem nebo onemocněním, ale nemusí se jednat o genetickou podmíněnost. (Fischer, Škoda, 2009, s. 50)

Avšak je nutné si uvědomit, že jisté tendence k agresivnímu jednání nejsou podmíněny pouze biologickými dispozicemi. Většina tendencí k agresivnímu chování a násilí je rozvíjena sociálním učením. Lépe si to představíme na **sociokulturních dispozicích** a jejich následné charakteristice.

V rámci působení rodiny na své členy nebo v rámci působení ostatních sociálních skupin, do kterých můžeme zařadit například spoluvrstevnické party, může docházet k získání a rozvíjení vzorců agresivního jednání. Další významnou příčinou může být i vliv společnosti, především se jedná o vliv médií, politický vliv či vliv různých ideologií. (Fischer, Škoda, 2009, s. 51)

K příčinám šikany či agrese se velmi často zařazují jak typologie agresorů a obětí (o těchto typologiích se zmíníme v poslední podkapitole), tak podmínky týkající se samotného prostředí školy či jejího okolí. Bendl (2003, s. 50) tvrdí, že přesnější než stále jen hovořit o příčinách šikanování, by mělo být uvažování o vlivech faktorů, které se spolupodílejí na vzniku agrese, násilí a šikany. „Podhoubí šikany spočívá nejen v osobnostních rysech šikanujícího a jeho oběti, ale i v lhostejnosti okolí (diváci, „mlčící skupina“), sociální atmosféře, či v některých ideologiích.“ (Bendl, 2003, s. 50) Bendlova zmíněná lhostejnost přihlízejících je také jistým článkem, který se spolupodílí na rozšiřování sociálně patologického chování. I na tyto jedince, kteří „pouze“ přihlíží, by škola měla apelovat a snažit se je zahrnout do svého školního individuálního plánu proti šikaně a její prevence.

Spurný (1996, s. 19) **definuje příklady tendencí, které mohou zvyšovat výskyt agresivního jednání:**

- pocit bezmoci a nemožnosti volby,
- verbální i neverbální projevy s provokujícím charakterem (narážky, výsměch, gesta či postoje),
- schvalování agresivního chování okolím,
- určitý pocit sounáležitosti s agresivně laděným davem.

Při řešení sociálně patologického chování, je nutné vzít v potaz všechny možné příčiny, které ke vzniku agrese či násilí vedly. Jen postupným skládáním všech zjištěných informací o jedinci či situaci, můžeme správně diagnostikovat daný problém a použít správné řešení. Je to, jako bychom skládali mozaiku, kdy ke správnému složení potřebujeme mít všechny její díly.

2.3 Varovné signály

Teď se zaměříme na signály, které nás můžou na první dojem varovat, že vše není zcela v pořádku. Nemůžeme předpokládat, že se oběť hned půjde svěřit se svým problémem

pedagogovi. Většina žáků žije v domnění, že by jim ani učitelé nepomohli nebo by jim nevěřili a tím by celou situaci jen zhoršili. Děti se většinou ani nesvěří svým rodičům a stále si vymýšlí nějaké výmysly, aby zakryly známky toho, že jsou šikanovány. I v našem výzkumu zjišťujeme, že se oběti nerady se svým problémem svěřují.

V opačných případech se může i stát, že rodičům naznačí, že je ve škole něco v nepořádku, ale ti tomu buď nepřisuzují míru důležitosti, nebo je podpoří v tom, ať si to nenechají líbit a útočnickovi vše vrátí. Zde nastává velký problém, který celou situaci může ještě zhoršit, jelikož násilí nemůže být vráceno násilím.

Ve většině případů probíhá šikanování skrytě, i když o něm může vědět většina žáků na škole, před učiteli bývá velmi často skryto. Proto je nutné, aby učitelé měli povědomí o tom, co je a co není šikanování a také, aby znali základní varovné signály, které jim při diagnostikování šikany mohou pomoci.

Je třeba si uvědomit, že se šikana může objevit i v té nejhodnější třídě na škole, kterou všichni pedagogové chválí. Musíme zmínit, že oběť šikany se vždy začne chovat jinak, avšak ne vždy nové jednání hned spojujeme s možným problémem šikanování. Dítě může být uzavřené, zaražené, zamlklé, ale ne vždy se to projevuje nápadnými signály, kdy přemýšlíme o tom, že je něco v nepořádku.

Mezi jeden znak, který může směřovat k tomu, že něco je v nepořádku, můžeme zařadit **záškoláctví** jindy pečlivého a vzorného žáka. Je nutné, aby právě zde učitelé zaregistrovali, že se něco děje a neřešili to pouhou poznámkou či sníženým stupněm chování. (Martínek, 2009, s. 132) Většinou se učitelé žáka ptají, kde byl, co tam dělal nebo s kým tam byl, ale málo kdy se ptají, proč měl vůbec důvod jít za školu či co ho k záškoláctví vedlo. Právě o zmíněný důvod by se pedagogové a rodiče měli zajímat. Jen tak mohou lépe pochopit problém dítěte.

Dle Martíňka (2009, s. 132) můžou pedagogové vypozerovat **charakteristické varovné signály ze strany oběti, které upozorňují na možné potencionální šikanující chování:**

- u oběti může dojít k náhlému zhoršení prospěchu,
- oběť je velmi často nesoustředěná,
- s obětí se ve třídě skoro nikdo nebaví, přestávky tráví především sama,
- oběť může o přestávkách vyhledávat dospělou osobu a držet se v její blízkosti, ale většinou s ní nenaváže kontakt,

- oběť velmi často ztrácí věci,
- také zapomíná domácí úkoly a přestává nosit pomůcky do vyučování (bojí se, aby se jí s pomůckami zase něco nestalo),
- oběť nerada vystupuje u tabule před celou třídou,
- oběť je často terčem různých žertů a posměšků,
- dále se tváří ustrašeně,
- velmi často předstírá nemoci a tím má velkou absenci ve škole.

Je jasné, že daný varovný signál nemusí přesně znamenat, že ve třídě probíhá šikanování. Může značit i jiné sociálně patologické chování, avšak je na učiteli, jak se k varovnému signálu postaví a jak s ním naloží. „Nevšímavost k výše uvedeným znakům je nejlepším podhoubím pro rozjezd šikanujícího chování.“ (Martínek, 2009, s. 133) Učitel by měl umět s žáky komunikovat, měl by je učit vzájemné komunikaci mezi sebou, vzájemnému respektu a v neposlední řadě by měl žáky pozorovat o přestávkách i o hodinách volna. Možná to pro někoho znamená nadlidský výkon, pro jiné to však může být jediná cesta k zajištění bezpečného prostředí na školách.

2.4 Formy a druhy šikany

V této kapitole se zmíníme o různých druzích a formách šikany. „Pro praktické rozlišení vnějších projevů šikany je užitečná „Trojdimenzionální mapa“, podle které lze agresi členit na:

- fyzickou a verbální,
- aktivní a pasivní,
- přímou a nepřímou,

Tabulka 1 - Druhy a formy šikanování

Druhy a formy šikanování	Příklady projevů šikany
Fyzické - aktivní - přímé	Útočníci oběť kopou, škrtní, bijí, věší...
Fyzické – aktivní - nepřímé	„Kápo“ pošle „nohsledy“, aby oběť zbili, okradli, aby zničili či schovali její věci...
Fyzické – pasivní - přímé	Agresor například oběti nedovolí, aby si sedla do lavice. (Fyzicky jí brání v dosahování jejích cílů.)
Fyzické – pasivní - nepřímé	Agresor například odmítne oběť na její žádost pustit ze třídy na záchod. (Odmítne splnit její oprávněné požadavky.)

Verbální – aktivní - přímé	Nadává oběti, uráží ji, ponižuje a zesměšňuje.
Verbální – aktivní - nepřímé	Rozšiřuje o oběti pomluvy nebo svou agresi vůči ní vyjadřuje v kresbách, posměšných verších apod. (jde o tzv. symbolickou agresi).
Verbální - pasivní - přímé	Neodpovídá oběti na pozdrav či na otázky, ignoruje ji apod.
Verbální – pasivní - nepřímé	Spolužáci se oběti nezastanou, je-li nespravedlivě obviněna z něčeho, co způsobili její trýznitelé.“

(Vágnerová et al., 2009, s. 74 - 75)

V tabulce 1 můžeme vidět, že nám kombinací všech tří dimenzí vzniklo osm druhů šikanování, kdy ke každému druhu a formě jsou přiřazeny příklady šikanování.

Neexistuje snad škola, kde by se šikana nevyskytla. Za nejčastěji vyskytující se druhy a formy šikany můžeme považovat všechny, které souvisí s verbálním útokem. Usuzujeme to z vlastní zkušenosti z naší povinné školní docházky. Zesměšňování, pomluvy či ignoraci jistě zažil nebo se s nimi setkal v roli pozorovatele každý z nás. V těžších fázích šikany již můžeme spatřovat nejen vše spojené s verbálním ubližováním, ale i vše týkající se fyzického týrání.

Dle Koláře (2011, s. 78) budeme v následující tabulce **klasifikovat základní formy šikany**, za které považujeme vnější obraz šikany. Vnější podobu šikany budeme určovat z hlediska typu agrese. Uvedené třídění nalezneme v tabulce 2:

Tabulka 2 – Základní formy šikany

Šikana dle typu způsobu agrese (prostředku týrání)	Psychická, fyzická či smíšená šikana a kyberšikana - jako zvláštní forma psychické šikany.
Šikana dělená dle věku a rovněž typu školy	Šikana dělená mezi předškoláky, žáky prvního a druhého stupně, mezi uční či gymnazisty, šikana na vysoké škole.
Šikana dle genderového hlediska	Dle pohlaví dělíme na chlapeckou a dívčí šikanu, homofobní šikanování, šikana zaměřená chlapci na děvčata, šikana dívek směřovaná na chlapce.
Šikana, která se odehrává v různých školách s odlišným způsobem řízení	Škola, která má demokratické vedení x škola či výchovný ústav s tvrdým hierarchicko-autoritativním systémem.
Šikana dle speciálních vzdělávacích potřeb aktérů šikany	Šikana nevidomých, neslyšících, mentálně retardovaných, tělesně postižených žáků apod.

Dále navážeme na Koláře (2011) a jeho základní formy šikany a uvedeme si zajímavosti týkající se problematiky šikanování.

Je velmi zajímavé, že dívčí šikana se většinou vyskytuje v kruhu přátel, dokonce může vznikat i mezi nejlepšími kamarádkami, které šikany využívají jako určitý druh pomsty. Šikana je většinou prováděna skrytě za pomoci psychického násilí a tento druh ubližování je velmi těžko odkrýván, jelikož se děje na první pohled mezi dobrými přáteli. Chlapci na rozdíl od děvčat šikanují ostatní chlapce, se kterými nemají kamarádský vztah. Jako další rozdíl v šikanování chlapců a dívek můžeme vidět to, že chlapci používají především fyzickou agresi. (Kolář, 2011, s. 78)

2.5 Typologie agresorů a obětí

Lze říci, že se většina šikanujících žáků liší, velmi často pochází z rodin, kde mají buď velmi přísnou výchovu či naopak nedůslednou. Většinou zde rodinné vztahy postrádají dostatek citu a děti jsou velmi agresivní k ostatním sourozencům i k samotným dospělým. Avšak i samotné oběti se mezi sebou velmi liší, i když většinou pochází z prostředí, kde je jim poskytnuta až úzkostlivě přehnaná péče. Oběti šikany mají většinou velmi málo kamarádů a v sociálních situacích se chovají nejistě. (Kyriacou, 2005, s. 29)

Existují žáci, kteří nejsou schopni předejít situacím, které již jednou zažili a ve kterých jim bylo někým druhým ubližováno a znovu se dostávají do role oběti. Proto je nezbytné znát typologií jak agresorů, tak obětí, abychom výskytu opakujících se situací pro vznik šikany zabránili či se je snažili alespoň omezit. Samozřejmě našim největším úkolem je zabránit vzniku nejen opakujícímu se šikanování, ale zabránit samotné první zkušenosti s tímto jevem.

V další části naší podkapitoly si vymezíme typologii agresorů. Existují různé skupiny odlišných typů agresorů, kam můžeme daného jedince zařadit avšak pouze na základě správné typologie a dalších potřebných zjištěných detailů a informací můžeme pokračovat v naší diagnostice i v prognóze budoucího řešení.

Martínek (2009, s. 136 - 139) mluví o několika **typech agresorů**:

- **agresor hrubý, fyzický** – používá fyzickou převahu a sílu; většinou se jedná o jedince, který podobné chování zažívá doma od svých rodičů, kdy bývá za prohřešky velice trestán,

- **agresor jemný, kultivovaný** - je to jedinec, který se k učitelům i dospělým lidem chová velmi slušně; po odchodu učitele ze třídy spouští poměrně tvrdou šikanu; většinou má své pomahače, kterým uděluje příkazy; dítě většinou prožívá určitý stav zvýšeného napětí a pomocí šikany si ho kompenzuje,
- **agresor srandista** - jedinec, který je také většinou v oblibě vyučujících; agresor si nepřipouští jakoukoli odpovědnost či nějakou starost; při ubližování druhým spolužákům se většinou odkazuje na to, že to byla pouhá sranda; učitel mu většinou jeho slova uvěří, jelikož zbytek třídy mu ze strachu možné šikany na jejich osobu potvrdí, že to byla pouhá legrace,
- **agresor spouštějící ekonomickou šikanu** - většinou se jedná o děti, jejichž rodiče ve výchově preferují materiální věci; rodiče chtějí, aby jejich potomek byl nejlepší a to za každou cenu; právě zde chybí dětem opravdové rodičovské souznění; děti si neváží materiálních věcí, tudíž si neváží ani mezilidských vztahů; dochází k situaci, kdy majetek agresorů slouží k rozvrstvení třídy.

Dále si dle Martínka (2009, s. 139) vymezíme **typologii obětí**:

- **oběť na první pohled** - jsou to děti, které do okolí vysílají signál o své slabosti; velmi často se neumí ve třídě prosadit, jsou velmi zamlklé a osamocené; často se jedná o děti, které jsou od raného věku nadměrně ochraňovány,
- **oběti setrvávající dlouhou dobu pod ochrannými křídly matek nebo babiček** - rodiče si nedokážou připustit, že jejich děti dozrávají a stávají se samostatnými; ve svých dětech vidí pořád nesamostatné jedince, které musí neustále hlídat a chránit a vše za ně vyřizovat,
- **handicapované děti** - jsou velmi snadnými oběti; třídní učitel musí vědět, jaké potřeby dané postižení obnáší a pokud dochází k integraci dětí s postižením do základních škol, musí učitel připravit třídní kolektiv na takovou situaci a snažit se o nejlepší začlenění jedince do běžného kolektivu,
- **učitelské děti** - jsou jedny z nejčastějších obětí především v případě, kdy jejich rodič učitel učí na stejné škole; ostatní děti si myslí, že učitelské děti mají určitou výhodu; většinou to bývá naopak, kdy jsou rodiče na své děti mnohem přísnější a bojí se, aby jim jejich dítě na škole neudělalo ostudu.

3 PREVENCE ŠIKANY

V rámci třetí kapitoly se zaměříme na strategické dokumenty, jimiž se odborní pracovníci, jako jsou například metodici prevence, výchovní poradci či odborníci na sociálně patologické jednání, řídí. Tyto strategické dokumenty se nežádoucímu chování snaží předcházet. Především se zaměříme na specifické programy a dokumenty jejichž náplň je orientována na prevenci šikany. Zmíníme se o Bílé knize, Rámcově vzdělávacím programu, Školním vzdělávacím programu dále si představíme Minimální preventivní program a Pilotní program Minimalizace šikany. V neposlední řadě si představíme výchovného poradce, metodika prevence a náplň jejich činnosti. A v poslední podkapitole se zaměříme na první pomoc při šikanování.

Závěrečná kapitola, jak již vyplývá z jejího názvu, se týká toho nejdůležitějšího a to samotné prevence. Pro upřesnění pojmu si zde uvedeme definici, se kterou pracuje Pedagogický slovník. Prevenci chápe jako „soubor opatření zaměřených na předcházení nežádoucím jevům, zejm. onemocnění, poškození, sociálně-patologickým jevům.“ (Průcha, Walterová, Mareš, 2013, s. 219)

Dále dle Průchy, Walterové a Mareše (2013, s. 219) dělíme prevenci na:

- **primární** - snaží se zabránit zrodu nežádoucích jevům,
- **sekundární** – usiluje o to, aby nežádoucí jevy včas odhalila, a snaží se s nimi pracovat již v raném stádiu jejich vzniku,
- **terciární** – jejím hlavním cílem je zabránit dalším problémům, když už nežádoucí chování či jevy probíhají.

Prevence šikany je velmi důležitá nejen tam, kde prozatím k šikaně nedošlo, či kde nebyla doposud zpozorována. Je důležitá i v prostředích, kde se vyskytuje a kde byla zároveň uplatněna opatření k její nutné nápravě a rovněž tam, kde jde o hlubší odstranění příčin. (Říčan, 1995, s. 71) V bakalářské práci se zaměřujeme na školní šikanu, tudíž i prevence šikany bude v této kapitole směřovat na oblast týkající se školního prostředí. Je nutností, aby všechny školy, my se teď zaměříme na základní školy, měly zajištěnou prevenci šikany.

V dnešní době je potřeba otevřít oči a nevyhýbat se problémům, které se na většině základních škol dějí. Tím, že někteří učitelé či ředitelé budou tvrdit, že se jejich školy problematika šikany netýká, nic nezískají a ještě více prohloubí přehlížení daného problému, který bude mít na jejich žáky velké dopady. Dovolujeme se tvrdit, že na většině

škol se vyskytují či vyskytovaly problémy s šikanou ať už třeba v počáteční fázi či proběhly nějaké její náznaky. Právě z těchto důvodů musíme apelovat na rozvoj prevence v boji proti šikaně a v rámci možností na rozvoj bezpečného prostředí na školách. Právě bezpečná a přátelská atmosféra může být prvním krokem k prevenci šikaně. Pro začátek je nutné vědět „že odhalit šikanu znamená v prvé řadě více se dívat kolem sebe, více si všimnout dění ve třídě, o přestávkách a chování jednotlivých žáků.“ (Bendl, 2003, s. 87) Již tyto zmíněné kroky nám mohou být pomocí ve zmiňovaném boji proti šikaně.

3.1 Strategické dokumenty v rámci prevence šikany

Základním dokumentem pro naše téma je Národní program rozvoje vzdělávání neboli Bílá kniha. Pro lepší vymezení použijeme terminologii z Pedagogického slovníku, který hovoří o tom, že **Bílá kniha** je „v evropské terminologii název pro koncepční a programový dokument např. v oblasti vzdělávací politiky.“ (Průcha, Walterová, Mareš, 2013, s. 28)

Česká Bílá kniha je pojata jako určitý celistvý projekt, který tvoří a formuluje myšlenková východiska, základní záměry a také rozvojové programy, jež mají být rozhodné pro vývoj vzdělávací soustavy ve střednědobém horizontu. (Bílá kniha, 2001, s. 7) V rámci Bílé knihy, jakožto strategického dokumentu, je pro nás důležité zaměřením se na to, jaké jsou její základní cíle a na co je kladen důraz v oblasti druhého stupně základního vzdělávání. V rámci našeho tématu šikany jako projevu agresivního chování u žáků na 2. stupni základní školy se v Bílé knize zaměřujeme na informace, které se týkají konkrétně zmíněného stupně základní školy.

Mezi základní cíle sekundárního stupně základního vzdělávání patří nejen poskytnutí co nejlepšího základu všeobecného vzdělání, ale také sem patří snaha vybavit žáky co nejlepšími vztahy k lidským hodnotám. Dále je celkový důraz kladen nejen na motivaci k učení, ale i na respekt k druhým, spolupráci s ostatními žáky, na účinnou komunikaci, toleranci, ohleduplnost a vnímavý vztah k lidem. (Bílá kniha, 2001, s. 48)

Dalším významným kurikulárním dokumentem je **Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání** (dále jen **RVP ZV**), podle kterého si školy vytvářejí své školní vzdělávací programy, které reagují na aktuální situaci a lokalitu školy.

Mezi hlavní principy RVP ZV patří např.:

- upřesňování úrovně klíčových kompetencí, kterých by žáci na konci základního vzdělávání měli dosáhnout,
- vymezení vzdělávacího obsahu,
- zařazování průřezových témat do základního vzdělávání, která mají velmi formativní charakter,
- podporování souhrnného přístupu k určité realizaci vzdělávacího obsahu a také se podílí na možnosti jeho vhodného propojování, a zároveň předpokládá volbu odlišných vzdělávacích postupů, různých metod, forem výuky a využití absolutně všech podpůrných opatření, které musí být ve shodě s individuálními potřebami žáků. (RVP ZV, 2007, s. 10)

„Zcela novou a podstatnou součástí RVP ZV jsou průřezová témata, která rozšiřují poznání žáků, ale také obohacují jejich osobnost a vztahy s jinými lidmi, podporují utváření vhodných postojů, mají vliv na celkovou atmosféru školy a propojují činnosti uplatňované ve výuce s činnostmi mimo výuku a mimo školu.“ (Manuál ŠVP ZV, 2005 s. 14)

Dále se RVP ZV zmiňuje o klíčových kompetencích, které zároveň s principy rámcového vzdělávacího programu mají velký podíl na realizaci adekvátní a potřebné prevence šikany. Mezi základní klíčové kompetence můžeme dle RVP ZV (2007, s. 14) zařadit např. kompetenci k řešení problémů, kompetenci sociální a personální dále kompetenci komunikativní a kompetenci občanskou. Tyto kompetence mají pro prevenci velký přínos, jelikož díky nim žáci např. umí naslouchat druhým a respektovat jejich myšlenky a názory, umí udržovat dobré mezilidské vztahy, poskytnout pomoc druhým a taktéž jsou vedeni k odmítání jak fyzického, tak psychického násilí.

Rovněž dále v hierarchii musíme zmínit **Školní vzdělávací program** (dále jen **ŠVP ZV**), který vychází z RVP ZV.

ŠVP ZV je povinným dokumentem, který je ustanoven školským zákonem č. 561/2004 Sb., a ředitel zodpovídá za jeho realizaci a tvorbu.

Vytváření ŠVP ZV uděluje školám možnost svobodně tvořit a formulovat představy o nejlepší a nejvhodnější formě vzdělávání na dané škole. ŠVP ZV dává možnost k propojení zkušeností jednotlivých učitelů a zároveň by měl vést ke společné tvorbě představ o budoucím vzdělávání. Rovněž by pedagogové měli řešit, které konkrétní

postupy vyberou k realizaci požadavků RVP ZV na škole, jak je bude škola následně zajišťovat, jaký vzdělávací obsah zvolíme a jak jej budeme konkrétně přizpůsobovat potřebám žáků a podmínkám školy. (Manuál ŠVP ZV, 2005, s. 8) Zmíněný vzdělávací program může být svou konkrétností a individuálností mnohem více nápomocný při realizaci prevence šikany než RVP ZV. Proto by každá škola neměla brát tvorbu ŠVP ZV na lehkou váhu a měla by se co nejvíce snažit, svůj ŠVP ZV přizpůsobit podmínkám na své škole a současně svým žákům, kteří se díky správně vypracovanému ŠVP ZV mohou vzdělávat v bezpečném a podnětném prostředí.

3.2 Preventivní programy

Po seznámení se základními kurikulárními dokumenty, si představíme Minimální preventivní program (dále jen MPP), Hradecký školní program proti šikanování, Pilotní a program Minimalizace šikany.

„**Minimální preventivní program** je komplexním dlouhodobým preventivním programem školy/školského zařízení a je součástí školního vzdělávacího programu, který vychází z příslušného RVP. Program musí důsledně respektovat rozdíly ve školním prostředí, odhalovat, bránit nebo snižovat výskyt rizikového chování a zvyšovat schopnost žáků a studentů činit informovaná a zodpovědná rozhodnutí.“ (Miovský et al., 2012, s. 13)

MPP je založen na pestrosti forem preventivní práce se žáky a je zpracováván na období jednoho školního roku a zodpovědnost za něj nese školní metodik prevence, avšak na jeho tvorbě i realizaci se podílejí všichni pedagogičtí pracovníci na škole. MPP je speciálním dokumentem na škole, který se zaměřuje na výchovu žáků ke zdravému životnímu stylu, dále se zaměřuje na osobnostní i sociální rozvoj žáků, rozvoj komunikačních dovedností. V rámci minimálního preventivního programu si žáci osvojují kompetence, které by měly vést k efektivnímu snižování výskytu rizikového chování, případně by měly směřovat k omezování rozvoje různých rizikových chování. (Miovský et al., 2012, s. 14) Minimální preventivní program se vztahuje k našemu tématu, jelikož se zabývá různými formami rizikového chování a v rámci tohoto programu se můžeme zaměřit na prevenci v oblasti šikany a extrémních projevů násilí.

Za další zmínku stojí úspěšný **Hradecký školní program proti šikanování**. Program byl zaváděn v roce 2003 a za 4 měsíce snížil na jedné vybrané škole výskyt šikanování až o 42,5 %. Jeho podstatou je nová metodika řešení existujících šikan.

Jedná se o konkrétní diferencovanou léčbu a to podle stádií a forem šikany. Tento program aktivně šikanu vyhledal a prostřednictvím nové metodiky ji diagnostikoval v rámci různých skupin scénářů a následně diferencovaně léčil. (Kolář, 2009, s. 18 – 23)

Předposledním programem, o kterém se zmíníme, je **Pilotní program Minimalizace šikany**, který probíhal v letech 2005-2007.

Projekt Minimalizace šikany je prvním projektem v České republice, který se snažil nalézt konkrétní řešení k celospolečenskému problému s názvem šikana. Hlavním smyslem tvůrců při tvorbě projektu Minimalizace šikany bylo to, že výskyt šikany lze systematickým přístupem ovlivňovat a následně minimalizovat. Cílem projektu bylo zavést a to jak systémově, tak ve větším měřítku, Speciální program proti šikaně, jehož autorem je Dr. Michal Kolář. (Minimalizace šikany, 2008, s. 6 - 7) Díky zmíněnému Projektu Minimalizace šikany může každá škola bojovat s problémem šikany a i malé kroky v rámci použití Projektu Minimalizace šikany vedou k celkové prevenci šikany na každé škole, jež tento program využije.

3.3 Školní poradenské služby

V této podkapitole navážeme jak na strategické dokumenty, tak i na preventivní programy a to tak, že si zde představíme charakteristiku a práci školního metodika prevence a výchovného poradce.

Dle Miovského et al. (2012, s. 40) mají žáci právo na poradenskou činnost v rámci školy a služby školních metodiků prevence a výchovných poradců by měly být dostupné na každé škole.

Poradenská činnost, která by měla mít za úkol také prevenci na škole, musí být nedílnou součástí každé školy. Poradenská činnost, působení výchovných poradců a školních metodiků prevence jsou velmi důležitými kroky, které škola v rámci prevence a boje proti sociálně patologickému jednání podniká.

„**Školská poradenská zařízení** zajišťují pro děti, žáky a studenty a jejich zákonné zástupce, pro školy a školská zařízení informační, diagnostickou, poradenskou a metodickou činnost, poskytují odborné speciálně pedagogické a pedagogicko-psychologické služby, preventivně výchovnou péči a napomáhají při volbě vhodného vzdělávání dětí, žáků nebo studentů a přípravě na budoucí povolání.“ (ČESKO, 2004) Nejprve se zaměříme na výchovné poradce a jejich náplň činnosti v rámci poskytování.

Zmiňovaná školní poradenská služba je na školách zajišťována především **výchovnými poradci**, kteří se hlavně zaměřují na poradenství ohledně budoucí kariéry a na integraci žáků se speciálními vzdělávacími potřebami. Na některých školách se výchovní poradci zapojují do vytváření inkluzivního prostředí spolu se **školními metodiky prevence**, kteří se především orientují na zajištění absolutní prevence všech možných forem rizikového chování. (Miovský et al., 2012, s. 41) Právě školní metodik prevence může adekvátně reagovat na dané potřeby školy v rámci prevence rizikového chování zaměřené na šikanu a agresivní jednání, z tohoto důvodu se následně zaměříme na náplň práce školního metodika prevence.

V rámci své profese by měl školní metodik prevence vykonávat tvorbu a následnou realizaci minimálního preventivního programu, měl by své aktivity zaměřit na realizaci prevence proti sociálně patologickým jevům. Rovněž by se měl angažovat v zajišťování různých přednášek či besed se zaměřením na prevenci rizikového chování dále by měl monitorovat všechny sociálně patologické jevy a jejich možná rizika. V neposlední řadě by měl při výskytu sociálně patologického jevu poskytovat přímou pomoc žákům a jejich zákonným zástupcům při řešení daného problému a také by měl samozřejmě spolupracovat s dalšími odborníky při řešení konkrétních rizikových jevů.

3.4 První pomoc při šikanování

Na základě předchozích podkapitol, týkající se prevence šikany, je nezbytné se na závěr zmínit i o samotné první pomoci při šikanování, která samozřejmě do prevence šikany patří.

Jelikož je šikana velmi rozšířeným sociálně-patologickým jevem v naší společnosti, je první pomoc při šikanování nezbytná. Dokonce se podle Koláře (2001, s. 107) jedná o „epidemii“ a zmiňuje, že je naprosto nutné, aby se pedagogové zúčastnili „kurzu první pomoci“ a dokázali zabránit největším škodám, které mohou v rámci šikanování nastat. Nejrychlejší a největší první pomoc by měla nastat ze strany pedagogů a dalších odborníků.

Učitel by měl při podezření na šikanu okamžitě citlivě kontaktovat rodiče potenciální oběti a měl by také zjistit, čeho si rodiče doma všímají, jaké má dítě pocity po příchodu ze školy, zda má v rámci bydliště nějaké kamarády atd. (Martínek, 2009, s. 142) Vše může přispět k odhalení šikany a jejich agresorů. Avšak je zde vhodné podotknout,

že pokud si učitel neví sám rady, jak dále postupovat, měl by okamžitě kontaktovat odborníky, kteří vědí, jak danou situaci řešit.

Kolář ve své knize „Nová cesta k léčbě šikany“ (2011) zmiňuje metodiku první pomoci, která reaguje na nutnou potřebu doplnit určitou mezeru u odborníků a jejich prvního kontaktu s podezřením na šikanu. Podle Koláře (2011, s. 171) můžou počáteční formy a v některých případech i obvyklé formy šikany řešit zacvičení pedagogové či odborníci prvního kontaktu, ale již metody neobvyklé nebo pro pokročilé spadají do rukou specialistů.

Kolář (2011) ve své knize tvrdí, že se mu osvědčilo poskytovat první pomoc na základě posouzení **dvou kritérií** a těmi jsou **stádia** a **obvyklost či neobvyklost formy šikany**. Podle nichž (Kolář, 2011, s. 178 - 210) rozlišuje **čtyři skupiny první pomoci**:

- **první pomoc pro obyčejnou počáteční šikanu** - vytváří zde alternativní scénář, což je metoda, ve které se na podkladě průběžné diagnostiky rozhodujeme pro volbu z více kroků a variant; zmapují se symptomy a vnější obraz šikany; dále se mluví pouze s vhodnými vybranými svědky; nesmí se podcenit sebemenší detail; všechny kroky musí být dopředu velmi promyšlené, tak aby oběti nehrozilo nebezpečí a poškození, (V knize „Nová cesta k léčbě šikany“ (2011) nalezneme základní scénář pro obyčejnou počáteční šikanu, který obsahuje třináct základních kroků.),
- **první pomoc pro obyčejnou pokročilou šikanu** - v této fázi se velmi špatně hledají vhodní svědci; musíme zde hledat nejslabší článek řetězu skupinové lži; velmi běžné jsou zde křivé výpovědi a falešní svědkové; pokročilá šikana velmi často naplňuje skutkovou podstatu trestných činů; i v této fázi se řídíme třinácti základními kroky scénáře,
- **první pomoc pro neobvyklou počáteční šikanu** - tato skupina musí být samostatná, jelikož šikany, které sem patří, mohou být velmi matoucí pro nespecialisty, kterými jsou zaškolení odborníci na škole; řešení vyžaduje doladění základního postupu; je nutné zde pružně reagovat na konkrétní odlišnosti dané situace,
- **první pomoc pro neobvyklou pokročilou šikanu** - zde je první pomoc mimořádně obtížná a jednoznačně vyžaduje pomoc zkušeného odborníka; v těchto stádiích může docházet až k extrémní fyzické či sexuální brutalitě; je zde velmi nutné zvolit vhodné strategie i taktiky při řešení takto závažných činů; jelikož zde

může jít oběti i o život je nutné, aby škola měla svůj „poplachový plán“, protože v tak vážných situacích nemůže čekat na specialistu.

Na základě všech zmíněných informací v závěrečné kapitole lze na prevenci a samotnou šikanu vhodně a správně reagovat. Jak již bylo několikrát řečeno, každá škola by se v problematice rizikového chování měla speciálně zaměřit na šikanu a s ní související agresivní chování. Vytvářením ŠVP ZV, tvorbou Minimálního preventivního programu či poučením se ze získaných poznatků z Pilotního programu Minimalizace šikany se každá škola stává rovnocenným soupeřem v boji proti šikaně a díky všem těmto krokům může vytvářet bezpečné a podnětné prostředí na své škole.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 VÝZKUMNÝ PROBLÉM

V praktické části se zaměříme na zkoumání výskytu šikany, jako projevu agresivního chování. Začneme kapitolou, která nese název výzkumný problém, a hlouběji se ponoříme do problematiky.

V rámci bakalářské práce jsme si stanovili výzkumný problém, který se zaměřuje na nejpodstatnější zjištění, kterého chceme díky této práci dosáhnout. Přesněji chceme zjistit, **jaký je výskyt šikany a jaké zkušenosti s tímto sociálně patologickým jevem žáci mají?** Výzkumný problém je zaměřen na zjištění četnosti výskytu šikany na 2. stupni základní školy všeobecně a také se bude zaměřovat na zkušenosti žáků se šikanou v souvislosti s pohlavím. Dále se výzkumný problém zabývá zjištěním, jak často a k jakým projevům šikany nejčastěji dochází a v jakém prostředí se šikanování odehrává. Zjištění základních informací o problému může pomoci v následném řešení aktuální situace na škole a rovněž může pomoci k vytváření strategických opatření do budoucna.

Pro lepší teoretické uchopení výzkumného problému se zaměříme na vysvětlení základních pojmů, které se k naší práci vztahují a které jsou obsaženy ve výzkumném problému. Konkrétněji se budeme věnovat pojmům **šikana**, **zkušenost** a také si vymezíme **konkrétní věkovou skupinu**, se kterou budeme pracovat.

Dle Koláře (2001, s. 27) je šikanování stav, kdy jeden či více žáků, záměrně, obvykle opakovaně týrá a také zotročuje spolužáka nebo spolužačku a využívá k tomu agresi a manipulaci.

V závislosti na náš dotazník a na výzkumný problém se s definicí od Koláře, která v sobě nese záměrné ubližování, agresi a manipulaci, ztotožňujeme. Jelikož již název naší práce pohlíží na šikanu jako na projev agresivního jednání.

Zkušenost můžeme považovat jako za individuální zkušenost, která je definována jako souhrn určitých individuálních dovedností, návyků, různých prožitků a také praktických činností, které člověk získal během života. (Průcha, Walterová, Mareš, 2013, s. 384 - 385) Dle definice z pedagogického slovníku vyplývá, že zkušenost je zde přijímána v pozitivním smyslu, avšak v bakalářské práci se zaměřujeme na zkušenost s jevem, který je určitým prožitkem, v negativním smyslu. Ano, může dojít k určitému návyku v projevu agrese, ale určitě se nejedná o dovednost ani praktickou činnost. Jde zde o jedinečnou zkušenost, která sebou nese různé prožitky a bohužel si ji můžeme sebou nést

po zbytek života a to například ztrátou sebevědomí, sebeúcty či mohou nastat problémy se socializací do nových kolektivů.

Charakteristice a popisu výzkumného vzorku se budeme věnovat v podkapitole s názvem výzkumný soubor a způsob jeho výběru.

K napsání bakalářské práce nás vedla inspirace z uskutečněných výzkumů, které zjistily alarmující čísla v počtu obětí šikany, a proto jsme se rozhodli zaměřit na konkrétní základní školu, kde takový výzkum ještě neprobíhal. Pro lepší uvedení do problematiky zkoumaného jevu si představíme některé uskutečněné výzkumy.

V roce 2001 proběhl na základních školách **celonárodní výzkum šikanování**. Jeho výsledky výzkumu uvádí, že v České republice je zhruba 41 % šikanovaných žáků. Pro tento výzkum byla stanovena doba sledování na celý školní rok a kritérium četnosti šikany bylo zvoleno na 2krát za rok, což již může značit určitou možnost zárodečné podoby šikany. Celonárodní výzkum nemapoval šikanu jako celek, ale rozdělil jev do dvou skupin a to na šikanování, které probíhá ve třídě a ve škole. (Kolář, 2011, s. 23) Přesně tak, je zaměřen i náš dotazník, který nechce zjistit pouze celkový počet šikanovaných ve škole, ale zvláště se věnuje obětem ve třídě i ve škole. Na obě tato prostředí navazují otázky, které zkoumají četnost výskytu, místa výskytu, pohlaví a počet agresorů a také se zaměřují na projevy šikany.

Dále je vhodné zmínit i významný projekt s názvem **Minimalizace šikany** (2005-2007), který vznikl za účelem snižování šikanování na školách a rovněž jako snaha pomoci těm, kteří díky šikanování skrytě trpí. Tento projekt opět potvrdil, že šikana je stálým a vytrvalým problémem na českých školách. Výzkum dospěl k závěru, že 40 % žáků má na základní škole zkušenost se šikanováním a 21 % žáků je na základní škole šikanováno každý den. Tento projekt se rozběhl čtyři roky po celonárodním výzkumu šikanování a nepřinesl žádné dobré zprávy. O pouhé procento klesla četnost šikanovaných, což v prevenci a v boji proti šikanování znamená zklamání, které je nezbytné do budoucna řešit.

V neposlední řadě je zde podstatné zmínit předního autora v daném oboru, který se problematikou šikanování zabývá déle než dvacet let. Dr. Michal Kolář vydal několik děl týkající se šikany, jako je např.: „Bolest šikanování“ (2001) a „Nová cesta k léčbě šikany (2011)“, také byl účastníkem konferencí týkající se šikany. V roce 2004 vydal sborník z první celostátní konference, která nesla název „Školní šikanování“, konané

v Olomouci na Pedagogické fakultě Univerzity Palackého. Rovněž je důležité zdůraznit jeho účast na projektu minimalizace šikany a účast na celostátní konferenci s mezinárodní účastí o šikaně v roce 2009. Mezi podstatné také řadíme skripta s názvem „Výcvik odborníků v léčbě šikany“. Tato skripta mohou do budoucna pomoci, jak metodikům prevence na základních školách, tak i jiným odborníkům, kteří pocítují nutnost informovat se o šikaně a chtějí se šikanováním a následnou léčbou plně zabývat. Výsledky našeho výzkumu, které jsme rozpracovali dle šikanovaných, kterým ubližuje někdo ze třídy nebo ze školy, budou předány metodikovi prevence na základní škole. Doufáme, že výsledky budou pro školu přínosné a díky zjištěným informacím se pokusí zajistit bezpečné prostředí ve škole především ve formě prevence.

4.1 Cíle výzkumu

Cílem praktické části bakalářské práce je **zjistit, jaký je výskyt šikany na 2. stupni základní školy u 8. a 9. tříd a jaké zkušenosti s tímto sociálně patologickým jevem žáci mají?**

Cíl výzkumu je nastaven tak, aby získané výsledky, které budou předány metodikovi prevence na základní škole, bylo možné využít k následné prevenci a k boji proti šikanování do budoucna. Metodici prevence mají být ti, kteří musí vědět, jak v případě šikany reagovat a postupovat. Je nutné, aby všechny školy byly schopné diagnostikovat šikanu na své škole průběžně a následně proti ní uměly účinně zasahovat a reagovat na ni. Pouze prevencí a včasným zásahem můžeme zmírnit dopady nejen na oběť, ale i na kolektiv třídy.

Na základě hlavního cíle jsme si stanovili dílčí cíle, které se zaměřují na to nejdůležitější, co chceme zjistit. Především jsme se zaměřili na zkušenosti žáků 2. stupně základní školy se šikanováním, na projevy šikany, na frekvenci těchto projevů, na prostředí, ve kterém šikanování probíhá a na pomoc, která je poskytnuta oběťm šikany.

Dílčí cíle:

1. Zjistit, jaká je četnost zkušeností žáků 2. stupně základní školy se šikanou v souvislosti s pohlavím?
2. Zjistit, jak často k projevům šikany u žáků 2. stupně základní školy dochází?
3. Zjistit, jaké jsou nejčastější projevy šikany u žáků 2. stupně základní školy?

4. Zjistit, ve kterém prostředí nejčastěji k šikanování žáků 2. stupně základní školy dochází?
5. Zjistit, jaká pomoc byla následně šikanovaným žákům 2. stupně základní školy poskytnuta?

4.2 Výzkumné otázky

- 1) Kolik dívek a kolik chlapců 2. stupně základní školy se stalo obětí šikany?
- 2) Jak často k projevům šikanování u žáků 2. stupně základní školy dochází?
- 3) K jakým nejčastějším projevům šikany u žáků 2. stupně základní školy nejčastěji dochází?
- 4) V jakém prostředí se nejčastěji šikana žáků 2. stupně základní školy odehrává?
- 5) Jaká následná pomoc byla šikanovaným žákům 2. stupně základní školy poskytnuta?

4.3 Výzkumný soubor a způsob jeho výběru

V této závěrečné práci považujeme za nutné se zabývat i skupinou nejstarších žáků na 2. stupni základní školy, přesněji žáky osmých a devátých tříd. Celý náš názor spočívá v tom, že i ve stálém kolektivu mohou vznikat problémy týkající se šikany, či tyto problémy mohou přetrvávat již od nástupu na 2. stupeň základní školy. Jedná se o období, které Vágnerová (2000, s. 209) specifikuje jako začátky dospívání a za toto období považuje jedenáctý rok života, konec považuje za období kolem dvacátého roku jedince a přesněji první fázi vymezuje mezi 11. – 15. rokem a nazývá ji obdobím pubescence.

Dochází k tomu, že se jedinec začíná ztotožňovat se svými vrstevníky a odpoutává se od vlivu rodiny. Pro žáky je důležitá určitá role či identita ve skupině. Čím více se pubescenti blíží ke konci první fáze dospívání, tím více se jejich prožívání mění, je více emotivní a často dochází k jevu, kdy se jedinci uzavírají sami do sebe. Hodnotí, své vlastní já, kritizují se, stávají se zranitelnějšími, vztahovačnými a chtějí být lepší než ostatní. Většinou mezi žáky dochází k neviditelnému boji o zabránění nejlepšího postavení ve skupině.

Jelikož se v dnešní době velmi debatuje o šikaně v mateřských školách či o šikaně na prvním stupni školy, zaměřili jsme se na nejstarší žáky na škole. Tito žáci již prošli zmíněnou mateřskou školou a prvním stupněm základní školy, proto se dá předpokládat jejich zkušenost se šikanou v rámci dosavadního studia. Naší prací se snažíme poukázat na problematiku šikanování, která je stále fenoménem dnešních škol, a zároveň se snažíme reagovat na současnou situaci na škole, kde se tento sociálně patologický jev nachází.

Základním výzkumným souborem byli pro nás žáci na 2. stupni základní školy. Výběrovým výzkumným souborem byli respondenti 8. a 9. tříd konkrétní základní školy. Po vzájemné dohodě s ředitelkou školy, bylo rozhodnuto, že zachováme anonymitu jednotlivým třídám i celé škole. Ovšem jak již bylo řečeno, všechny výsledky výzkumu budou předány metodikovi prevence, aby škola měla zpětnou vazbu a mohla dle zjištěných výsledků zaujmout k sociálně patologickému jevu své stanovisko konkrétními programy prevence. A zároveň, aby reagovala na současnou situaci v problematice šikanování na své škole.

Celkem bylo rozdáno 170 dotazníků žákům 2. stupně základní školy v osmých a devátých třídách. Z celkového počtu se vrátilo 161 dotazníků. Po vyřazení 8 nesprávně vyplněných dotazníků jsme v úvodu dotazníku pracovali ze 153 respondenty. Následně dle tří základních položek, které zjišťovaly, zda žákům ubližuje někdo ze třídy, ze školy nebo z jiné školy, jsme pracovali se 44 respondenty, kteří uvedli, že mají zkušenost se šikanou. Odpovědi těchto respondentů jsme vyhodnocovali a porovnávali v závislosti na pohlaví.

4.4 Metoda sběru dat

Výzkum jsme realizovali kvantitativně pomocí dotazníkového šetření a jako nástroj byl využit standardizovaný dotazník od Dr. Michala Koláře. Depistážní dotazník o šikanování II je použit z publikace Bolest šikanování (2001) a obsahuje 27 otázek, které jsou buď otevřené, uzavřené nebo polozavřené.

Dotazník patří mezi nástroje sběru dat, které jsou ve výzkumném šetření nejčastěji použity. Díky dotazníku můžeme postihnout široký záběr sběru dat, a jak uvádí Gavora (2010, s. 121) je dotazník považován za nejfrekventovanější metodu zjišťování údajů. Dochází k písemnému kladení otázek, na které se od respondentů získávají písemné odpovědi.

Další významný autor uvádí jako velkou výhodu dotazníku to, že díky němu můžeme poměrně rychle a ekonomicky shromažďovat data od velkého množství respondentů (Chráška, 2007, s. 164)

Rozhodli jsme se pro dotazník hlavně proto, že náš výzkumný problém je zaměřen kvantitativně a rovněž z toho důvodu, že jsme mohli shromáždit data od velkého počtu osob. Do šesté položky v dotazníku se věnujeme všem 153 respondentům, avšak od 7, 12 a 27 otázky se otázky v dotazníku soustředí na žáky, kteří měli se šikanou zkušenost. Na odpovědi žáků, kteří uvedli, že mají zkušenost se šikanou, se podrobněji zaměříme.

Dále se zmíníme o postupu, jak probíhal sběr dat. Na základě souhlasu ředitelky školy s možným uskutečněním dotazníkového šetření jsme provedli sběr dat pomocí dotazníku. Při rozdávání dotazníků bylo žákům vysvětleno, co je a co není šikanování a rovněž to měli shrnuté na začátku dotazníku, kde byly napsány instrukce. Jelikož je dotazník a celé šetření anonymní, bylo žákům zdůrazněno, ať se nikam nepodepisují a ať se při jakýchkoliv nejasnostech, nebojí přihlásit a zeptat.

5 ANALÝZA A INTERPRETACE DAT

V kapitole analýza a interpretace dat se zaměříme na rozbor položek v dotazníku. Dotazník je tvořen z 27 otázek a je zaměřen na zjišťování obětí šikany. Prvních sedm položených otázek v dotazníku se zaměřuje na celou skupinu zkoumaných, avšak již další položky v dotazníku se zaměřují na oběti šikany. Celý dotazník nalezneme v příloze.

Dotazníky byly rozdány 170 žákům 2. stupně základní školy a jejich návratnost byla od 161 respondentů. Po důkladné kontrole všech dotazníků bylo z důvodu nesprávného vyplnění odebráno 8 dotazníků, což znamená, že jsme při dalším zpracování pracovali se 153 respondenty. V tabulce 3 můžeme vidět rozdělení respondentů podle pohlaví, kdy ze 153 žáků bylo 52 % dívek a 48 % chlapců.

Tabulka 3 – Pohlaví respondentů

Pohlaví	Počet respondentů
Dívky	79
Chlapci	74
	Σ153

Ve čtvrté tabulce se zaměřujeme na oběti šikany v závislosti na jejich pohlaví. Ze 153 respondentů odpovědělo 44 žáků (28,8 %), že byli nebo jsou šikanováni. Celkem se obětí šikany stalo 24 dívek a 20 chlapců. Do tabulky jsme zahrnuli jedince, kteří mají zkušenosti se šikanou ve třídě, ve škole a také ty, jež mají obě zkušenosti. Můžeme sledovat, že počty obětí dle pohlaví jsou v závislosti na celkovém počtu respondentů poměrně vyrovnané.

Tabulka 4 – Oběti šikany

Pohlaví	Oběti šikany
Dívky	24
Chlapci	20
	Σ44

Pátá tabulka rozděluje osmý ročník na třídy, na počty respondentů v dané třídě a rovněž na to, kolik žáků se v konkrétní třídě stalo obětí šikany. Pro zachování anonymity

školy i jednotlivých tříd, jsme každé třídě náhodně přidělili dolní číselný index, tak abychom mohly třídy navzájem srovnávat. Z uvedené tabulky můžeme vyčíst, že z osmých ročníků odpovídalo 77 žáků a celkem se v tomto ročníku nachází 18 žáků (41 %) z celkového počtu šikanovaných, kteří se stali obětí šikany. Nejvíce obětí nalezneme ve třídě 8₃, kdy z celkového počtu 21 žáků ve třídě má 8 respondentů zkušenost se šikanou. V páté tabulce můžeme dále vyčíst, že ve třídě 8₂ je z celkového počtu žáků 7 obětí šikany. Právě tyto dvě zmíněné třídy mají s výskytem šikany největší zkušenost ze všech osmých ročníků.

Tabulka 5 – Počet respondentů a počet obětí šikany v osmém ročníku

8. třídy	Počet respondentů	Počet obětí šikany
8 ₁	19	1
8 ₂	19	7
8 ₃	21	8
8 ₄	18	2
	Σ77	Σ18

Šestá tabulka se zaměřuje na devátý ročník a na počty obětí v každé třídě. V této tabulce můžeme sledovat zvýšení počtu obětí oproti osmým ročníkům. Celkem z devátých ročníků odpovídalo 76 žáků a 26 z nich se stalo oběťmi šikany. Z celkového počtu 44 obětí, tvoří počet šikanovaných žáků v devátém ročníku 59 %. Nejvyšší výskyt šikany můžeme sledovat ve třídě 9₃, kdy se počet obětí vyšplhal až na číslo 11. Další velké číslo šikanovaných pozorujeme ve třídě 9₁, kde se z celkového počtu 21 žáků nachází 9 žáků, kteří se šikanou mají zkušenost.

Tabulka 6 – Počet respondentů a počet obětí šikany v devátém ročníku

9. třídy	Počet respondentů	Počet obětí šikany
9 ₁	21	9
9 ₂	14	4
9 ₃	21	11
9 ₄	20	2
	Σ76	Σ26

Tabulka 7 se již týká první otázky v dotazníku, která zní následovně: „*Jsi rád (a) v této třídě?*“ Ptala se respondentů na jejich spokojenost se třídou. Tuto otázku měli žáci známkovat od jedničky do pětky, kdy 1 znamenala největší spokojenost ve třídě a 5 znamenala úplnou nespokojenost, což znamená, že ve třídě nejsou vůbec rádi. Ze 153 respondentů jich 96 (63 %) označilo svou spokojenost ve třídě jedničkou. Dále byla největší četnost u hodnocení s označením dvojky a to 23 %. Následně můžeme v tabulce vidět klesající tendenci označování horších známek než dvojky.

Tabulka 7 – Spokojenost ve třídě

Otázka č. 1	Četnost	%
1	96	62,7 %
2	35	22,9 %
3	16	10,5 %
4	2	1,3 %
5	4	2,6 %
	Σ153	Σ100 %

Dále se zaměříme na tabulku 8, která se věnuje druhé otázce z dotazníku: „*Máš ve třídě dobrého kamaráda?*“ Právě tato položka byla jednou z nejdůležitějších otázek, které nám pomáhaly při ověřování stanovených hypotéz. Tabulka 8 interpretuje že, úplná většina respondentů má ve třídě dobrého kamaráda. Pro upřesnění odpovědělo na otázku 146 žáků ano, což je 95 %. Zbýlých 7 žáků (5 %) odpovědělo, že ve třídě dobrého kamaráda nemají.

Tabulka 8 – Dobrý kamarád ve třídě

Otázka č. 2	Četnost	%
Ano	146	95,4 %
Ne	7	4,6 %
	Σ153	Σ100 %

Devátá tabulka prezentuje odpovědi na otázku č. 3, která zní: „*Jaké bylo tvoje poslední vysvědčení?*“ Žáci měli na výběr ze čtyř možností. Možnost a) zahrnovala

jedničky, dvojky, případně samé jedničky; možnost b) několik trojek; možnost c) několik čtyřek a možnost d) zahrnovala jednu i více pětěk. Za horší prospěch se již považovaly odpovědi za b) a dále. Lepší prospěch, kde řadíme jedničky, dvojky, případně samé jedničky mělo 70 respondentů (46 %). Další velký výsledek měla odpověď za b), kdy tuto možnost zvolilo 66 žáků (43 %). Naopak možnost d), která obsahovala pětky, neoznačil nikdo.

Tabulka 9 – Znamky z posledního vysvědčení

Otázka č. 3	Četnost	%
Jedničky a dvojky, případně samé jedničky	70	45,8 %
Několik trojek	66	43,1 %
Několik čtyřek	17	11,1 %
Jedna i více pětěk	0	0 %
	Σ153	Σ100 %

Následující desátá tabulka se věnuje čtvrté otázce z dotazníku, která zjišťovala, *zda žáci patří ve třídě do nějaké party*. Jak jsme již mohli pozorovat u otázky č. 2, která se ptala, zda mají žáci ve třídě dobrého kamaráda, tak i otázka č. 10, jež se věnuje příslušnosti k partě, potvrzuje, že i žáci s dobrými kamarády a partou se stávají oběťmi šikany. Z celkového počtu respondentů označilo odpověď ano 123 žáků neboli 80 %. Zbylých 30 žáků vybralo odpověď, že do žádné party ve třídě nepatří.

Tabulka 10 – Příslušnost k nějaké partě ve třídě

Otázka č. 4	Četnost	%
Ano	123	80,4 %
Ne	30	19,6 %
	Σ153	Σ100 %

Jedenáctá tabulka nás seznamuje s daty, které se týkají páté otázky: „*Jakou známku jsi dostal (a) na poslední vysvědčení z chování?*“ Rovných 150 žáků (98 %) odpovědělo, že na posledním vysvědčení, které dostali, měli z chování jedničku. Pouze 3 žáci uvedli, že měli z chování dvojku.

Tabulka 11 – Poslední známka na vysvědčení z chování

Otázka č. 5	Četnost	%
Jednička	150	98 %
Dvojka	3	2 %
Trojka	0	0 %
	Σ153	Σ100 %

Šestá otázka, která je prezentována ve dvanácté tabulce, se snažila zjistit, zda se někdo z žáků stal svědkem šikany. Svědky se mohli stát, jak oběti šikany, tak i ti, kteří nemají se šikanou osobní zkušenost. Pro úplnou přesnost uvádíme celou otázku: „*Byl (a) jsi svědkem toho, že je ubližováno tvému spolužákovi jinými spolužáky ze školy?*“ Ve dvanácté tabulce můžeme mezi odpověďmi žáků spatřovat nepatrný rozdíl. Zjišťujeme, že 51,6 % respondentů se stalo svědkem šikany a 48,4 % žáků odpovědělo, že se svědkem šikany nestalo.

Tabulka 12 – Svědkové šikany

Otázka č. 6	Četnost	%
Ano	79	51,6 %
Ne	74	48,4 %
	Σ153	Σ100 %

Jedna ze tří zásadních otázek z dotazníku pro náš výzkum zjišťovala, *zda žákům někdo ubližoval nebo ubližuje ve třídě*. Ve třinácté otázce jsou oběti rozděleny na dívky šikanované ve třídě a chlapce šikanované ve třídě. Z dotazníku zjišťujeme, že 17 dívek a 12 chlapců bylo nebo je šikanováno ve třídě. Dále v rámci 7. otázky musíme zmínit, že ve 12. otázce se zaměřujeme na další zásadní zjištění a to zda žákům někdo ubližuje ve škole. Tuto informaci zmiňujeme z toho důvodu, že díky 7. a 12. otázce nám vznikla

ještě jedna skupina šikanovaných, kterým bylo nebo je ubližováno v rámci třídy i školy zároveň. Vzniklá skupina uvádí 6 dívek a 7 chlapců, kteří se stali oběťmi šikany nejen ve třídě, ale i v prostředí školy. Při sečtení výsledných sum z tabulky č. 13 a z otázky č. 12 dostaneme celkový počet žáků, kteří mají zkušenost se šikanou. Celkem se ze 153 respondentů setkalo se šikanou 44 žáků z toho 20 chlapců a 24 dívek.

Tabulka 13 – Šikanování v rámci třídy a třídy i školy zároveň

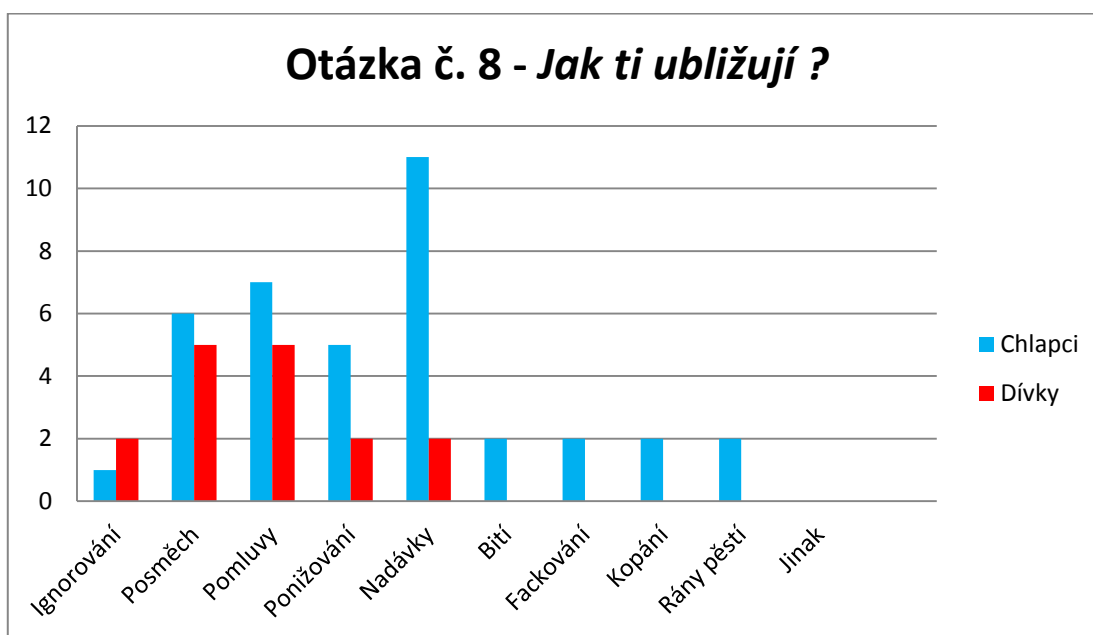
Otázka č. 7 + šikanování v rámci třídy i školy zároveň	Četnost
Chlapci šikanování ve třídě	12
Dívky šikanované ve třídě	17
Chlapci šikanování v rámci třídy i školy zároveň	7
Dívky šikanované v rámci třídy i školy zároveň	6
	Σ42

Na základě otázky č. 7, otázky č. 12 a otázky č. 27, které se ptají, zda žákům ubližuje někdo ze třídy, školy či z jiné školy, se následně zaměříme pouze na 44 žáků, kteří uvedli, že jsou nebo se stali obětí šikany. Právě tuto skupinu respondentů rozdělíme na skupinu dívek a chlapců a každou následující položku v dotazníku rozebereme podle odpovědí dle pohlaví. Otázka 7–11 se věnuje obětem, které šikanuje někdo z jejich třídy.

Následující obrázek se věnuje 8. položce v dotazníku, která zní: „*Jak ti ubližují?*“ Otázka se žáků ptá, jakou formou nebo formami jim bylo ublíženo. Respondenti zde samozřejmě mohli označit libovolný počet odpovědí podle vlastní zkušenosti, které s různými formami ubližování mají. Žáci si mohli vybírat z devíti různých možností a rovněž mohli označit odpověď jinak a vypsát další možné formy ubližování, nicméně tuto možnost odpovědi nikdo nezvolil. Tudíž jsme se při následné interpretaci dat zaměřili na devět možných forem ubližování, které se v dotazníku nachází. Za své odpovědi mohli žáci označit ignorování, posměch, pomluvy, ponižování, nadávky, bití, fackování, kopání

a rány pěstí. Z prvního obrázku můžeme vyčíst, že se chlapci nejčastěji setkali s nadávkami, pomluvami, posměchem a ponižováním. Nejčastější odpovědí chlapců byla zkušenost s nadávkami. Dívky se nejvíce setkaly s pomluvami a s posměchem. Ignorování, ponižování a nadávky označily vždy dvě dívky. Dále můžeme z obrázku vyčíst, že dívky oproti chlapcům nemají s fyzickým násilím žádné zkušenosti. Bití, fackování, kopání a rány pěstí neoznačila žádná dívka. Právě zde spatřujeme velký rozdíl, kdy chlapci měli zkušenost se všemi způsoby ubližování.

Obrázek 1 – Formy ubližování ve třídě

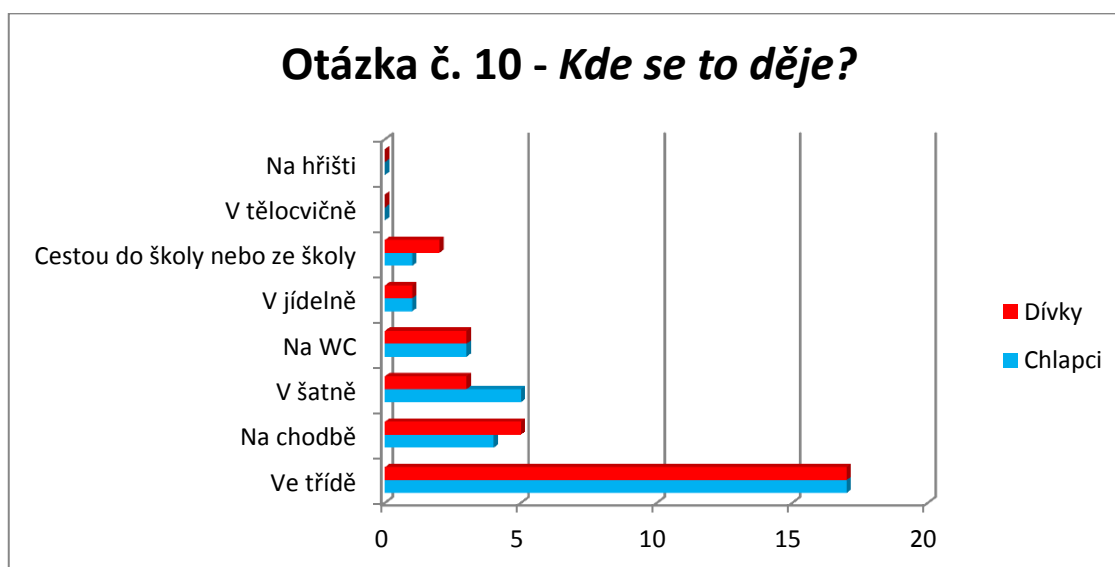
Následující čtrnáctá tabulka prezentuje devátou otázku z dotazníku podle pohlaví respondentů. V deváté otázce se měli žáci zamyslet, *jak často jim bylo ubližováno*, zjišťovala se frekvence ubližování, jak často bylo respondentům jinými žáky ve třídě ubližováno. Mezi možnostmi na výběr bylo ubližování, které probíhalo téměř každý den, téměř každý týden a asi jednou do měsíce. V tabulce 14 si můžeme povšimnout, že chlapci i dívky, kteří jsou šikanováni někým ze třídy, mají nejčastěji zkušenost se šikanováním asi jednou do měsíce. Dokonce u možnosti téměř každý den a asi jednou do měsíce odpověděli stejným počtem odpovědí. Avšak u dívek můžeme spatřovat i velký počet odpovědí u možnosti téměř každý týden.

Tabulka 14 – Frekvence ubližování v rámci třídy

Otázka č. 9	Chlapci - četnost	Dívky - četnost
Téměř každý den	7	7
Téměř každý týden	2	6
Asi jednou do měsíce	10	10
	Σ19	Σ23

Ve druhém obrázku se graf věnuje otázce č. 10, která se respondentů ptá na otázku: „Kde se to děje?“ Chtěli jsme zjistit, v jakém prostředí, kdy agresor pochází ze stejné třídy jako oběť, k šikanování dochází. Žáci zde podle vlastní zkušenosti mohli opět volit libovolné množství odpovědí. Mohli vybrat odpověď, že agresor ze třídy jim ubližuje ve třídě, na chodbě, v šatně, na WC, v jídelně, cestou ze školy nebo do školy, v tělocvičně a na hřišti. Chlapci i dívky označili jako nejčastější možnost, kde dochází k ubližování, třídu a to přímo 17krát. Za druhé nejčastější místo označili chlapci šatnu a dívky chodbu. Dále početnou zkušenost mají chlapci se šikanováním na WC a na chodbě. Dívky rovněž velmi často označily za svou odpověď možnost na WC a v šatně.

Obrázek 2 – Místa, na kterých agresor ze třídy obětím ubližuje

Jedenáctá otázka z dotazníku je dělena na dvě části. V první části se ptá na to, *zda ten, kdo žákům ubližuje, je chlapec nebo dívka*. V patnácté tabulce můžeme vidět,

že chlapcům nejčastěji ubližují chlapci. Tato možnost byla zvolena 16krát a 3 chlapci uvedli, že jim ze třídy ubližují dívky. Dále můžeme v tabulce 15 sledovat, že dívky 13krát označily, že jim ubližují spolužačky a v 10 případech uvedly, že jim ubližují chlapci ze třídy.

Tabulka 15 – Určení pohlaví agresora v rámci třídy

Otázka č. 11 – první část	Chlapec - četnost	Dívka - četnost
Chlapci	16	3
Dívky	10	13
	$\Sigma 26$	$\Sigma 16$

V druhé části se otázka respondentů ptá, *kolik je těch, kteří mu ze třídy ubližují*. Jako možnost mohli odpovědět 1, 2, 3 a více než 3. Šestnáctá tabulka ukazuje, že nejčastěji chlapcům i dívkám ubližuje ze třídy jedna osoba. Dále 6 dívek uvedlo, že je ze třídy šikanují dvě osoby. Chlapci 4krát uvedli, že jim je ubližováno dvěma lidmi ze třídy. Rovněž můžeme pozorovat zajímavý výsledek, kdy chlapci 3krát a dívky 5krát uvedli, že jim ubližují více než tři osoby ze třídy.

Tabulka 16 – Počet ubližujících agresorů v rámci třídy

Otázka č. 11 – druhá část	Chlapci - četnost	Dívky - četnost
1	11	11
2	4	6
3	1	1
Více než 3	3	5
	$\Sigma 19$	$\Sigma 23$

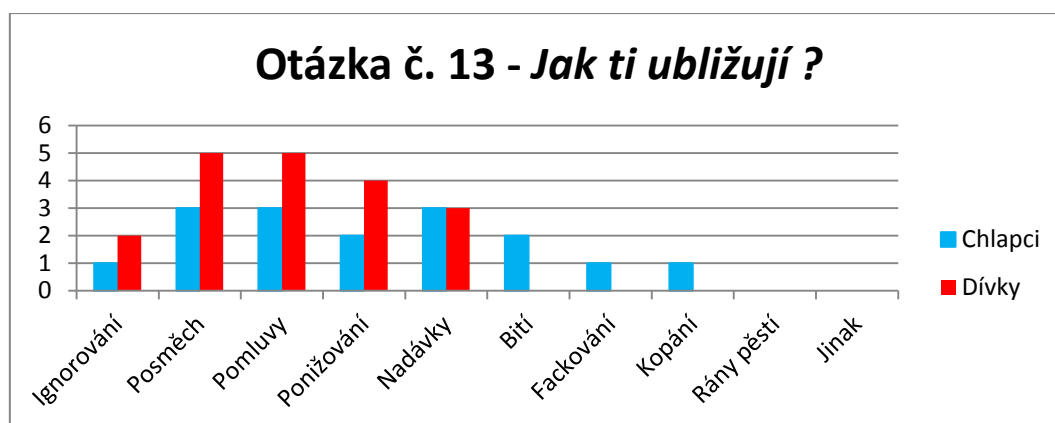
Otázka č. 12 je další záchytnou otázkou, která se zaměřuje na to, *zda žákům ubližuje někdo ze školy*. Od otázky č. 12 až po otázku 16 se budeme zaměřovat na chlapce a dívky, kteří mají zkušenost se šikanováním ve škole. Jedna dívka a jeden chlapec uvedli, že mají zkušenost se šikanováním ve škole, ale dalších 6 dívek a 7 chlapců uvedlo, že mají zkušenost se šikanou ve třídě i ve škole zároveň.

Tabulka 17 – Šikanování v rámci školy a třídy i školy zároveň

Otázka č. 12 + šikanování v rámci třídy i školy zároveň	Četnost
Chlapci šikanovaní ve škole	1
Dívky šikanované ve škole	1
Chlapci šikanovaní v rámci třídy i školy zároveň	7
Dívky šikanované v rámci třídy i školy zároveň	6
	Σ15

V následujícím třetím obrázku se zabýváme otázkou č. 13. Tato otázka již byla v dotazníku použita, ale teď se ptá, *k jakému ubližování dochází v rámci školy*. Žáci zde vybírali libovolný počet odpovědí podle toho, s jakou formou šikanování mají zkušenost. Chlapci mezi nejčastější způsoby ubližování zvolili posměch, pomluvy a nadávky. Dále chlapci shodně dvakrát označili ponižování a bití. Rovněž můžeme v obrázku vidět, že ignorování, fackování a kopání zvolil v dotazníku vždy jeden chlapec. Dívky velmi často volily posměch, pomluvy, ponižování a nadávky. Opět zde můžeme pozorovat, že dívky, které šikanuje někdo ze školy, nemají oproti chlapcům žádné zkušenosti s fyzickým násilím, kde zařazujeme bití, fackování, kopání a rány pěstí.

Obrázek 3 – Formy ubližování v rámci školy

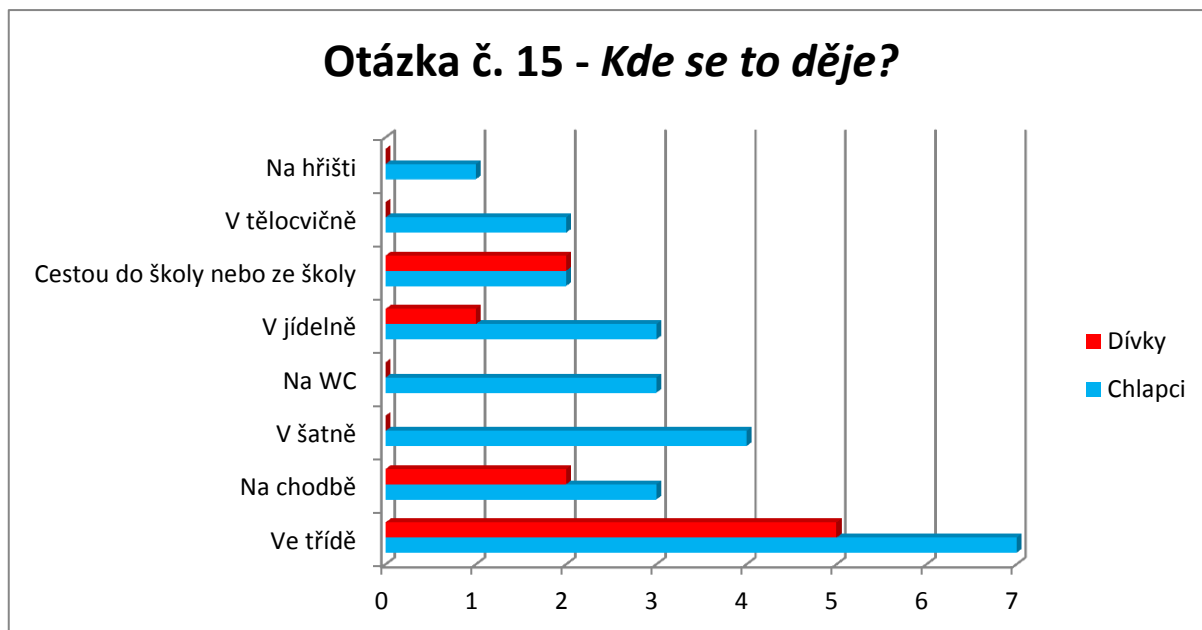
Otázka č. 14 se respondentů, kteří mají zkušenost se šikanou v rámci školy, ptala: „*Jak často Ti bylo ubližováno?*“ V tabulce 18 si můžeme povšimnout, že chlapci označili možnosti téměř každý den a asi jednou do měsíce shodným počtem odpovědí. Tyto dvě zmíněné možnosti označili 4krát. Dále osmnáctá tabulka interpretuje, že i dívky označily první a třetí možnost shodně. Oproti chlapcům, kteří možnost téměř každý týden neoznačili, ji dívky 3krát vybraly jako svou odpověď.

Tabulka 18 – Frekvence ubližování v rámci školy

Otázka č. 14	Chlapci - četnost	Dívky - četnost
Téměř každý den	4	2
Téměř každý týden	0	3
Asi jednou do měsíce	4	2
	Σ8	Σ7

Ve čtvrtém obrázku prezentujeme pomocí grafu patnáctou otázku z dotazníku, která se respondentů ptala: „*Kde se to děje?*“ Z dotazníku jsme chtěli získat informace o prostředích, ve kterých k šikanování agresorem ze školy dochází. V patnácté otázce v dotazníku mohli žáci mezi své odpovědi, kde k šikanování dochází, vybrat možnost na hřišti, v tělocvičně, cestou do školy nebo ze školy, v jídelně, na WC, v šatně, na chodbě a ve třídě. Můžeme vidět, že dívky i chlapci označili jako svou nejčastější odpověď možnost ve třídě. Chlapci možnost ve třídě zvolili 7krát a dívky 5krát. Dále chlapci uvedli, že velmi často k šikaně dochází v šatně a tuto možnost vybrali 4krát. Jídelnu, WC a chodbu vybrali chlapci za svou odpověď 3krát. Oproti otázce č. 10 si můžeme povšimnout, že již v otázce č. 15 byla chlapci zvolena odpověď hřiště a tělocvična. Dívky vybraly jen čtyři místa, kde k šikanování dochází. Kromě třídy označily i 2krát chodbu, 2krát cestu ze školy nebo do školy a 1krát jídelnu. Dívky, které šikanuje agresor ze školy, mezi své odpovědi vůbec neuvedly hřiště, tělocvičnu, WC a šatnu.

Obrázek 4 – Místa, na kterých agresor ze školy obětem ubližuje

Šestnáctá otázka je dělena na dvě části. V první části, kterou můžeme vidět v tabulce 19, se žáků ptáme, *zda ten co jim ze školy ubližuje, je dívka nebo chlapec*. Respondenti mužského pohlaví 6krát odpověděli, že osoba, která jim ubližuje, je chlapec. Dvakrát chlapci odpověděli, že jim v rámci školy ubližuje dívka. Dívky 2krát odpověděly, že jsou šikanovány chlapci a v pěti případech uvedly, že jim ubližují dívky.

Tabulka 19 - Určení pohlaví agresora v rámci školy

Otázka č. 16 – první část	Chlapec - četnost	Dívka - četnost
Chlapci	6	2
Dívky	2	5
	$\Sigma 8$	$\Sigma 7$

Ve druhé části otázky jsme se žáků ptali, *kolik je těch, kteří jim ubližují*. Dvacátá tabulka interpretuje, že chlapcům ubližuje nejčastěji jedna osoba ze školy. A první možnost zvolili 5krát. Odpověď více než tři označili 2krát a jeden chlapec odpověděl, že mu v rámci školy ubližují 3 osoby. Dále ve dvacáté tabulce sledujeme, že dívky 4krát označily, že je šikanuje jedna osoba ze školy. Dívky možnosti dva a tři neoznačily vůbec, ale 3krát vybraly odpověď, že je šikanují více než tři osoby ve škole

Tabulka 20 - Počet ubližujících agresorů v rámci školy

Otázka č. 16 – druhá část	Chlapci - četnost	Dívky - četnost
1	5	4
2	0	0
3	1	0
Více než 3	2	3
	Σ8	Σ7

Sedmnáctá otázka, která se nachází v tabulce 21, jež se zaměřuje na svěřeni se oběti někomu druhému, se už týká opět všech 44 obětí šikany. Touto otázkou jsme se v dotazníku ptali, *zda se respondenti někomu svěřili se svým trápením*. V tabulce 21 vidíme, že se 22 žáků se svým problémem někomu svěřilo a druhá polovina šikanovaných respondentů se nikomu nesvěřila. Chlapci se svěřili ve 13 případech a dívky v 9 případech. Dále můžeme v tabulce 29 sledovat, že 7 respondentů mužského pohlaví se nikomu nesvěřilo a rovněž tabulka 21 znázorňuje, že dokonce 15 dívek se nikomu se svým trápením nesvěřilo.

Tabulka 21 – Svěřeni se oběti někomu druhému

Otázka č. 17	Ano	Ne
Chlapci	13	7
Dívky	9	15
	Σ22	Σ22

Následující 18. otázka z dotazníku, která se nachází v tabulce 22, navazuje na 17. položku v dotazníku a respondentů se ptá, *jestli jim ten, komu se svěřili, pomohl*. Celkem 22 žáků uvedlo, že o svém problému někomu řekli. Z třinácti chlapců, kteří se někomu svěřili, bylo 8 žáků, kterým dotyčná osoba pomohla. Pět žáků uvedlo, že jim osoba, které to řekli, nepomohla. Dále tabulka 22 interpretuje, že šesti dívkám byla poskytnuta pomoc. Zbylé 3 dívky uvedly, že osoba, které se svěřily, jim nepomohla.

Tabulka 22 – Poskytnutí pomoci od osoby, které se oběť svěřila

Otázka č. 18	Ano	Ne
Chlapci	8	5
Dívky	6	3
	Σ14	Σ8

Tabulka 23 prezentuje devatenáctou otázku, která se respondentů ptá, *zda si myslí, že je dobrý nápad požádat o pomoc učitele*. Z celkového počtu 44 šikanovaných respondentů odpovědělo 18 žáků, že považují za dobrý nápad požádat o pomoc učitele. Odpověď ano zvolilo devět chlapců a devět dívek. Zbýlých 26 žáků nepovažuje za dobrý nápad požádat o pomoc učitele. Za špatný nápad to považuje 11 chlapců a 15 dívek.

Tabulka 23 – Možnost požádání o pomoc učitele

Otázka č. 19	Ano	Ne
Chlapci	9	11
Dívky	9	15
	Σ18	Σ26

Dvacátá otázka zjišťuje a následně interpretuje, *zda byl potrestán ten, kdo respondentům ubližoval*. V tabulce 24 sledujeme odpovědi osmi chlapců, kteří uvedli, že ten, kdo jim ubližoval, byl potrestán. Zbýlých 12 chlapců se zmínilo, že osoba, která je šikanovala, nebyla potrestána. V tabulce 24 rovněž nacházíme odpovědi dívek, kdy z 24 šikanovaných dívek šest uvedlo, že dotyčná osoba byla potrestána, avšak dalších 18 odpovědělo, že agresor potrestán nebyl.

Tabulka 24 – Potrestání agresora

Otázka č. 20	Ano	Ne
Chlapci	8	12
Dívky	6	18
	Σ14	Σ30

V tabulce 25 se věnujeme otázce č. 21, která se respondentů ptá, *zda se se svým trápením, že jim někdo ubližuje, svěřili rodičům*. Dvanáct žáků uvedlo, že se svým trápením rodičům svěřilo. Na tuto otázku odpovědělo kladně pět chlapců a sedm dívek. Dále tabulka 25 interpretuje, že patnáct chlapců a sedmnáct dívek o svém problému rodičům neřeklo.

Tabulka 25 – Svěření se s problémem rodičům

Otázka č. 21	Ano	Ne
Chlapci	5	15
Dívky	7	17
	Σ12	Σ32

Kdo si myslíš, že by ti nejvíce mohl pomoci a jak? Tato 22. položka z dotazníku byla otevřená, aby zde žáci mohli napsat svůj názor a prezentovat své myšlenky k danému tématu. Zjištěné odpovědi jsme kategorizovali do skupin, tak abychom každou myšlenku mohli do vytvořených skupin následně zařadit. V tabulce 26 můžeme vidět, které skupiny se nejčastěji odpovědi žáků týkaly. Chlapci a dívky nejčastěji uvedli své kamarády, spolužáky a vrstevníky, jako osoby, které by jim mohly nejvíce pomoci. Chlapci uvedli 12 odpovědí, které jsme následně kategorizovali do skupiny kamarádi. U dívek jsme do skupiny kamarádi zařadili 14 odpovědí. Další odpovědi se týkaly skupiny s názvem rodiče, kde žáci uváděli matku, otce nebo oba zákonné zástupce. V tabulce 39 pozorujeme, že 5 chlapců si myslí, že by jim nejvíce mohli pomoci rodiče. Dívky rodiče, jako svou odpověď, uvedly 6krát. Další skupinou, kterou jsme dle odpovědí vytvořili, byla skupina s názvem učitelé. Tři chlapci a čtyři dívky si myslí, že by jim mohl nejvíce pomoci učitel. Na druhou část otázky, která se ptala, jak si žáci myslí, že by jim mohla dotyčná osoba pomoci, neodpověděl nikdo z šikanovaných respondentů.

Tabulka 26 – Osoby, které by obětem mohly nejvíce pomoci

Otázka č. 22	Chlapci - četnost	Dívky - četnost
Kamarádi	12	14
Rodiče	5	6
Učitelé	3	4
	Σ20	Σ24

Otázka č. 23 se ptala, *zda je respondent sám, komu ve třídě nebo ve škole ubližují*. Otázka se zaměřuje na oběti šikany a na jejich subjektivní pohled na to, zda je v jejich okolí i někdo další, kdo je obětí šikany. V 27 tabulce můžeme sledovat, že z dvaceti chlapců pouze čtyři uvedli, že jsou sami, komu ve třídě nebo škole ubližují. Zbýlých šestnáct chlapců odpovědělo, že nejsou jediní, kteří takové trápení mají. Tabulka 27 interpretuje, že šest dívek si myslí, že jsou jediné, kterým je ve školním prostředí ubližováno a dalších osmnáct dívek tvrdí, že nejsou jediné, které jsou šikanovány.

Tabulka 27 – Respondenti odpovídali, zda jsou sami komu ve třídě nebo ve škole ubližují

Otázka č. 23	Ano	Ne
Chlapci	4	16
Dívky	6	18
	Σ10	Σ34

To, že ti někdo ubližuje, není správné, a jistě myslíš na to, proč tohle trápení máš zrovna ty. Tímto souvětím byla uvedena 24. otázka, která byla také otevřená a ptala se žáků, *zda jim agresori sdělili, proč jim ubližují*. Dále se respondentů ptala, *co si myslí, že vede agresory k tomu, aby jim ubližovali*. Na první položenou otázku dostaneme odpovědi v tabulce 28. U chlapců se vyskytovaly odpovědi, které se týkaly prospěchu a vzrůstu. Většinou chlapci odpovídali, že agresorům vadí žáci, kteří mají výborný prospěch a rovněž se agresori cítí silnější, když mohou ubližovat někomu, kdo je menšího vzrůstu a neumí se bránit. Odpovědi z dotazníku jsme kategorizovali a zařadili je do dvou vytvořených skupin, které jsme nazvali „výborný prospěch a výška“. Tabulka 28 prezentuje, že pouze pět chlapců z dvaceti uvedlo, že jim agresori řekli, proč jim ubližují. Z těchto pěti žáků tři uvedli odpověď, kterou jsme zařadili do skupiny s názvem výborný prospěch. Dva chlapci uvedli, že jim agresori ubližují kvůli jejich malé výšce. Dále tabulka 24 interpretuje, že z dvaceti čtyř dívek, které mají zkušenost se šikanou, na první část 24. položky v dotazníku odpověděly pouze tři dívky. Dvě dívky uvedly, že si agresori myslí, že je oběti pomlouvají a proto je šikanují. Jedna dívka se zmínila, že se neumí bránit a tak je pro agresory snadnou obětí. Na základě těchto odpovědí, které jsme kategorizovali, jsme si zvolili dvě skupiny s názvem „fyzická slabost a pomluvy“.

Tabulka 28 – Důvody, které vedou agresory k ubližování

Otázka č. 24 první část	Chlapci - četnost	Otázka č. 24 první část	Dívky - četnost
Výborný prospěch	3	Fyzická slabost	1
Výška	2	pomluvy	2
	$\Sigma 5$		$\Sigma 3$

Druhá část 24. otázky se žáků ptala, zda je ještě něco napadá, co může vést agresory k tomu, aby jim ubližovali. V tabulce 29 sledujeme, že na dotaz odpověděli tři chlapci. Jeden chlapec se zmínil o tom, že hlavní příčinou může být nuda agresorů, kteří se chtějí jen zabavit a zviditelnit. Dva chlapci uvedli, že agresori mají nějaké problémy a proto si zlost vylívají na nich. Tabulka 29 se věnuje i dívkám a jejich odpovědím na druhou část 24. položky z dotazníku. Ze sedmi odpovědí, které jsme kategorizovali, jsme následně vytvořili 3 skupiny, které se vztahovaly k odpovědím dívek. Tři dívky uvedly, že se neumí bránit a proto jim agresori ubližují. Jak u chlapců, tak i u dívek se objevily odpovědi, které se týkaly nudy agresorů. Dále dvě dívky uvedly, že na nich agresori žárlí a z tohoto důvodu je šikanují. Celkem na druhou část 24. otázky odpovědělo 7 dívek.

Tabulka 29 – Další důvody, které mohou vést agresory k ubližování

Otázka č. 24 druhá část	Chlapci - četnost	Otázka č. 24 druhá část	Dívky - četnost
Nuda	3	Fyzická slabost	3
Problémy	2	Nuda	2
		Žárlivost	2
	$\Sigma 5$		$\Sigma 7$

Následující 25. otázka se respondentů ptala, zda se zkusili bránit. V tabulce 30 pozorujeme, že všichni žáci mužského pohlaví se jednoznačně zkusili bránit. Dále tabulka interpretuje, že z 24 dívek se 19 pokusilo bránit a 5 dívek se bránit vůbec nezkoušelo.

Tabulka 30 – Obrana proti agresorovi

Otázka č. 25	Ano	Ne
Chlapci	20	0
Dívky	19	5
	Σ39	Σ5

Otázka č. 26 se žáků, kteří byli šikanovaní, ptala, jak si myslí, že by měl být potrestán, někdo, kdo ubližuje druhému. Jelikož to byla otevřená otázka, tak zde respondenti mohli uvádět své názory a myšlenky. Ze všech odpovědí chlapců, které jsme kategorizovali, jsme následně vytvořili 4 skupiny, jež se týkají násilí, poznámek, snížené známky z chování a vyloučení ze školy. Tabulka 31 prezentuje, že nejvíce odpovědí se týkalo násilí. Tito žáci si myslí, že by měli být agresori potrestáni stejným násilím, tak jak agresori ubližují svým oběťm. Druhá nejčastější odpověď se týkala snížené známky z chování, kdy si oběti přáli, aby byli agresori alespoň nějak potrestáni. Čtyři chlapci se zmiňovali o poznámkách, které by za své chování měli agresori dostat a tři žáci uvedli, že by měli být agresori ze školy vyloučeni, tak aby nemohlo docházet k dalšímu kontaktu oběti s agresorem. Tabulka 31 rovněž interpretuje odpovědi dívek, ve kterých můžeme vidět, že stejně jako chlapců se i u dívek opakovaly odpovědi o násilí, poznámce a snížené známce z chování. Avšak oproti chlapcům se u dívek ani jednou neobjevila odpověď, která by se týkala vyloučení agresora ze školy. Deset dívek odpovědělo, že by agresori měli být potrestáni sníženou známkou z chování a devět dívek uvedlo, že by k potrestání agresorů mělo být použito násilí. Pět dívek je proto, aby byly agresorům uděleny poznámky, které by je měly potrestat za jejich chování.

Tabulka 31 – Nápad obětí, jak by agresora potrestali

Otázka č. 26	Chlapci - četnost	Dívky - četnost
Násilí	8	9
Poznámka	4	5
Snížená známka z chování	5	10
Vyloučení ze školy	3	0
	Σ20	Σ24

Poslední otázka v dotazníku, která byla respondentům položena, se žáků ptala, *zda jim někdo ubližuje i z druhé školy*. V tabulce 32 můžeme vidět, že chlapci i dívky uvedli, že jim nikdo z jiné školy neubližuje. Tudíž se šikanování v našem výzkumu týká třídy a školy.

Tabulka 32 – Šikanování agresorem z jiné školy

Otázka č. 27	Ano	Ne
Chlapci	0	20
Dívky	0	24
	$\Sigma 0$	$\Sigma 44$

5.1 Stanovení a ověření hypotéz

V této podkapitole se zaměříme na stanovení hypotéz, jejich ověřování a rovněž se budeme věnovat interpretaci zjištěných výsledků. Jistě již bylo provedeno, nespočet výzkumů na různých základních školách, které se týkaly problematiky šikany. Naše snahy o zjištění se však mohou opakovat, jelikož náš výzkum je zaměřen pouze na konkrétní základní školu, tudíž je nezbytné se těmito již někde známými informacemi zabývat i právě zde, kde nebyl doposud proveden žádný průzkum, který by se tímto tématem zabýval v rámci osmých a devátých tříd.

Výsledky výzkumu se zdají alarmující. Číslo 44, které symbolizuje počet obětí šikany z celkového počtu 153 respondentů, naznačuje, že škola má se šikanou velké problémy. Proto jsme si stanovili následující hypotézy, kterými chceme problém šikany více osvětlit a pořádně se na něj zaměřit.

Jak jsme již zmínili, šetření jsme provedli v rámci jedné školy a chceme zjistit, jakou zkušenost mají se šikanováním dívky a chlapci. Dále se také zaměříme na prospěch v souvislosti se šikanováním a budeme chtít zjistit, zda četnost výskytu šikany u šikanovaných dívek a chlapců s lepším i horším prospěchem je stejná. Poslední hypotéza se týká příslušnosti k nějaké partě ve třídě a šikanování. Zda to, že oběť patří či nepatří do nějaké party ovlivní její šikanování.

Pro ověřování všech tří hypotéz použijeme test nezávislosti chí-kvadrát pro čtyřpolní tabulku. Pro výpočet čtyřpolní tabulky se budeme řídit stanovenými pravidly dle publikace

Chrásky (2007) s názvem metody pedagogického výzkumu. Při vytvoření čtyřpolní tabulky se budeme orientovat podle obrázku 5, který znázorňuje schéma čtyřpolní tabulky.

Obrázek 5 – Schéma čtyřpolní tabulky

	<i>a</i>	<i>non a</i>	
<i>β</i>	<i>a</i>	<i>b</i>	<i>a + b</i>
<i>non β</i>	<i>c</i>	<i>d</i>	<i>c + d</i>
	<i>a + c</i>	<i>b + d</i>	<i>n</i>

1) První hypotézu budeme ověřovat na základě pohlaví, dále otázek z dotazníku č. 7, 12 a 27. Sedmá otázka se ptá, zda žákům někdo ubližuje nebo ubližoval ve třídě. Dvanáctá položka se zaměřuje taktéž na ubližování, ale v rámci celé školy a poslední otázka se týká ubližování žáky z jiné školy.

H₀₁: Zkušenosti se šikanováním jsou u dívek a chlapců stejné.

H_{A1}: Zkušenosti se šikanováním jsou u dívek a chlapců rozdílné.

Výpočet a ověření první hypotézy:

Zvolená hladina významnosti: 0,01

Stupeň volnosti: 1

Tabulka 33 – Čtyřpolní tabulka pro test nezávislosti chí - kvadrát : 1. hypotéza

	<i>šikanování</i>	<i>nešikanování</i>	Σ
<i>Dívky</i>	20	54	74
<i>Chlapci</i>	24	55	79
Σ	44	109	153

Pro výpočet čtyřpolní tabulky je použit následující vztah:

$$\chi^2 = n \cdot \frac{(ad - bc)^2}{(a + b) \cdot (a + c) \cdot (b + d) \cdot (c + d)}$$

$$\chi^2 = 153 \cdot \frac{(20 \cdot 55 - 54 \cdot 24)^2}{74 \cdot 44 \cdot 109 \cdot 79}$$

$$\chi^2 = 0,21$$

Zjistili jsme, že vypočítaná hodnota χ^2 je menší než hodnota kritická $\chi_{0,01}^2(1) = 6,635$

Na základě výpočtu přijímáme nulovou hypotézu a odmítáme hypotézu alternativní.

H₀₁: Zkušenosti se šikanováním jsou u dívek a chlapců stejné.

To, že se nám potvrdila nulová hypotéza, znamená, že mezi zkušenostmi se šikanou, které dívky i chlapci na 2. stupni základní školy mají, nejsou žádné rozdíly.

2) V další hypotéze číslo dvě se budeme zaměřovat na četnost výskytu šikany u šikanovaných dívek a chlapců s lepším i horším prospěchem. Opět se zaměříme na otázky v dotazníku s číslem 7, 12 a 27, které zjišťují, zda má žák se šikanou zkušenosti. To znamená, že při ověřování druhé hypotézy budeme pracovat se 44 respondenty, kteří uvedli, že mají zkušenost se šikanou. Dále se budeme věnovat otázce č. 3, která se týká známek na posledním vysvědčení, které žáci dostali. Zde žáci mohli vybírat ze čtyř možností a to jedničky, dvojky, případně samé jedničky – tato volba se považuje za lepší prospěch. Za horší prospěch se považují odpovědi s možnostmi, které se týkají trojek, čtyřek a pětek.

H₀₂: Četnost výskytu šikany u šikanovaných dívek a chlapců s lepším i horším prospěchem je stejná.

H_{A2}: Četnost výskytu šikany u šikanovaných dívek a chlapců s lepším a horším prospěchem je rozdílná.

Výpočet a ověření druhé hypotézy:

Zvolená hladina významnosti: 0,01

Stupeň volnosti: 1

Tabulka 34 – Čtyřpolní tabulka pro test nezávislosti chí – kvadrát: 2. hypotéza

	<i>Dívky</i>	<i>Chlapci</i>	Σ
<i>lepší prospěch</i>	12	12	24
<i>horší prospěch</i>	12	8	20
Σ	24	20	44

Pro výpočet čtyřpolní tabulky je použit následující vztah:

$$\chi^2 = n \cdot \frac{(ad - bc)^2}{(a + b) \cdot (a + c) \cdot (b + d) \cdot (c + d)}$$

$$\chi^2 = 44 \cdot \frac{(12 \cdot 8 - 12 \cdot 12)^2}{24 \cdot 24 \cdot 20 \cdot 20}$$

$$\chi^2 = 0,44$$

Zjistili jsme, že vypočítaná hodnota χ^2 je menší než hodnota kritická $\chi_{0,01}^2(1) = 6,635$

Na základě výpočtu přijímáme nulovou hypotézu a odmítáme hypotézu alternativní.

H₀₂: Četnost výskytu šikany u šikanovaných dívek a chlapců s lepším i horším prospěchem je stejná.

Potvrzením nulové hypotézy jsme zjistili, že mezi četností výskytu šikany u šikanovaných dívek a chlapců s lepším i horším prospěchem, nespatřujeme žádné rozdíly.

3) Poslední stanovená hypotéza se týká příslušnosti k nějaké partě ve třídě, a zda s touto příslušností či nepřislušností do žádné party souvisí četnost obětí šikany. Zde se budeme zabývat čtvrtou otázkou, která se ptá, zda žáci ve třídě patří do nějaké party. Dále nás bude zajímat, zda se respondent stal nebo je obětí šikany a to zjistíme na otázkách z dotazníku s číslem 7, 12 a 27. Opět jako při předchozí hypotéze se budeme věnovat 44 žákům, kteří mají zkušenost se šikanou, jelikož právě tito žáci jsou pro celý výzkum nejdůležitější.

H_{03} : Četnost výskytu šikany u šikanovaných dívek a chlapců, kteří patří či nepatří do žádné party, je stejná.

H_{A3} : Četnost výskytu šikany u šikanovaných dívek a chlapců, kteří patří či nepatří do žádné party, je rozdílná.

Výpočet a ověření třetí hypotézy:

Zvolená hladina významnosti: 0,01

Stupeň volnosti: 1

Tabulka 35 – Čtyřpolní tabulka pro test nezávislosti chí – kvadrát: 3. hypotéza

	<i>Dívky</i>	<i>Chlapci</i>	Σ
<i>patří do party</i>	17	15	32
<i>nepatří do party</i>	7	5	12
Σ	24	20	44

Pro výpočet čtyřpolní tabulky je použit následující vztah:

$$\chi^2 = n \cdot \frac{(ad - bc)^2}{(a + b) \cdot (a + c) \cdot (b + d) \cdot (c + d)}$$

$$\chi^2 = 44 \cdot \frac{(17 \cdot 5 - 15 \cdot 7)^2}{32 \cdot 24 \cdot 20 \cdot 12}$$

$$\chi^2 = 0,095$$

Zjistili jsme, že vypočítaná hodnota χ^2 je menší než hodnota kritická $\chi_{0,01}^2(1) = 6,635$

Na základě výpočtu přijímáme nulovou hypotézu a odmítáme hypotézu alternativní.

H_{03} : Četnost výskytu šikany u šikanovaných dívek a chlapců, kteří patří či nepatří do žádné party, je stejná.

I u třetího výpočtu jsme přijali nulovou hypotézu, což znamená, že příslušnost i nepříslušnost k nějaké partě neovlivňuje četnost výskytu šikany u šikanovaných dívek a chlapců.

5.2 Splnění stanovených dílčích cílů a zhodnocení výsledků hypotéz

V této podkapitole si shrneme a zhodnotíme, zda jsme hlavní cíl a dílčí cíle splnili a jestli jsme si na výzkumné otázky, které vychází z výzkumných cílů, odpověděli. Hlavním cílem praktické části bakalářské práce bylo zjistit, jaký je výskyt šikany na 2. stupni základní školy u osmých a devátých tříd a jaké zkušenosti s tímto sociálně-patologickým jevem žáci mají? Nejprve se zaměříme na jednotlivé dílčí výzkumné cíle a na výsledky hypotéz, jež souvisí se stanovenými dílčími cíli. Na závěr celou podkapitolu zhodnotíme v souvislosti s hlavním výzkumným cílem.

První dílčí cíl měl zjistit, jaká je četnost zkušeností žáků 2. stupně základní školy se šikanou v souvislosti s pohlavím? Ze 153 respondentů je 24 dívek a 20 chlapců obětmi šikany. Z toho bylo 17 dívek a 12 chlapců šikanovaných ve třídě. Dále šest dívek a sedm chlapců uvedlo, že zkušenost se šikanováním mají jak ve třídě, tak v rámci školy a jeden chlapec a jedna dívka uvedli, že jim ubližoval někdo ze školy. Na první dílčí cíl můžeme navázat první přijatou hypotézou, která tvrdí, že zkušenosti se šikanováním jsou u dívek a chlapců stejné. Výsledky hypotézy potvrzují data, které jsme pomocí dotazníků získali. Jak můžeme vidět, tak výsledky 24 dívek a 20 chlapců, kteří mají zkušenost se šikanou, jsou poměrně stejné. Což v našem výzkumu znamená, že mezi zkušenostmi se šikanou u dívek a chlapců nejsou rozdíly.

Druhý dílčí cíl se věnoval tomu, jak často k projevům šikany u žáků 2. stupně základní školy dochází? Respondenti, kteří byli šikanovaní agresorem ze třídy, nejčastěji uváděli, že k šikanování docházelo asi jednou do měsíce. Druhou nejčastější odpověď, jak dívky, tak i chlapci uváděli, že jim bývá ubližováno každý den. Žáci, kteří byli šikanovaní agresorem ze školy, uvedli, že se šikanou mají nejčastěji zkušenost každý den a někteří jednou do měsíce. Oproti chlapcům dívky uvedli, že je jim ubližováno i téměř každý týden.

Třetí dílčí cíl zjišťoval, jaké jsou nejčastější projevy šikany u žáků 2. stupně základní školy? Podle Koláře (2001, s. 80) používají agresori fyzické násilí a vyhrožování jako hlavní nástroje k podřízení žáků ve třídě.

Kolářovu teorii nemůžeme podle našeho výzkumu zcela potvrdit, jelikož chlapci, které šikanuje agresor ze třídy, jako své nejčastější odpovědi uvedli posměch, pomluvy, nadávky a ponižování. Mezi nejfrekventovanější odpovědi dívek, jež jsou šikanované agresorem ze třídy, patří posměch a pomluvy. V rámci šikanování agresorem ze školy

chlapci nejčastěji uvedli možnosti, mezi které patří posměch pomluvy, ponižování, nadávky a bití.

Až v rámci šikanování agresorem ze školy uvedli dva žáci, že dochází k bití, jeden žák uvedl, že má zkušenost s fackováním od agresora a další osoba uvedla, že má zkušenost s kopáním. Tyto zmíněné možnosti považujeme za fyzické násilí, o kterém se Kolář zmiňuje, avšak v našem výzkumu fyzické násilí nepřevažovalo. Dívky, které mají zkušenost s agresorem ze školy, zařadily mezi nejčastější projevy šikany posměch, pomluvy, ponižování a nadávky. V rámci třetího dílčího cíle můžeme zde zařadit druhou potvrzenou hypotézu, jež se týká prospěchu. Zmíněný prospěch může být jednou z nejčastějších příčin, který projevy šikany podporuje a ovlivňuje. Naše druhá přijatá hypotéza tvrdí, že četnost výskytu šikany u šikanovaných dívek a chlapců s lepším i horším prospěchem je stejná. Hypotéza potvrzuje tvrzení, že nejsou rozdíly u šikanovaných dívek a chlapců s lepším i horším prospěchem. To znamená, že četnost výskytu všech zmíněných projevů sociálně-patologického jevu je u šikanovaných chlapců a dívek s lepším i horším prospěchem stejná.

Dále na projevy šikany, o kterých se zmiňuje třetí dílčí cíl, můžeme rovněž navázat třetí přijatou hypotézou, která tvrdí, že četnost výskytu šikany u šikanovaných dívek a chlapců, kteří patří či nepatří do žádné party, je stejná. Hypotéza interpretuje, že četnost výskytu různých projevů šikany, je stejná u chlapců i dívek, kteří jsou nebo nejsou součástí nějaké party.

Čtvrtý dílčí cíl chtěl zjistit, ve kterém prostředí nejčastěji k šikanování žáků 2. stupně základní školy dochází?

K šikanování dochází na místech, jež můžeme nazvat jako varovná místa šikany. Na první místo můžeme jednoznačně zařadit třídu. V tomto prostředí se žáci vyskytují nejdelší dobu, tráví zde nejen přestávky, ale i hodiny volna. Agresoři třídu považují za nejbezpečnější místo, kde mohou ostatní spolužáky šikanovat. (Martínek, 2009, s. 133) Názor, který Martínek na varovná místa šikany uvádí, se plně shoduje s naším výzkumem.

Chlapci i dívky, kteří jsou šikanováni agresorem ze třídy, nejčastěji uvedli, že k šikanování dochází ve třídě, v šatně, na chodbě a na WC. Chlapci, které šikanuje agresor ze školy, vybrali jako své nejčastější odpovědi třídu, šatnu, chodbu, WC a jídelnu. Dívky v rámci šikanování ve škole nejčastěji uvedly třídu, chodbu a cestu do školy nebo ze školy.

Pátý dílčí cíl se zajímá o následnou pomoc oběťm šikany na 2. stupni základní školy, která jim byla poskytnuta. Chlapci i dívky, kteří mají zkušenost se šikanou, častokrát

uváděli názor, že by jim nejvíce s trápením mohl pomoci kamarád. Polovina šikanovaných respondentů uvedla, že se s problémem ubližování někomu svěřila. Nicméně z 22 svěřených respondentů pouze čtrnácti žákům dotyčná osoba pomohla. Mezi zajímavé zjištění patří to, že se většina žáků se svým problémem rodičům nesvěřuje a také si hodně respondentů myslí, že není dobrý nápad požádat o pomoc učitele, při řešení problémů týkajících se šikany. Tato zjištění nás vedly k tomu, že se v závěru vyjadřujeme k důvěře, kterou by mezi sebou rodiče s dětmi a učitelé s dětmi měli budovat. Tak, aby dospěli k lepší komunikaci, která jim může umožnit snadnější postup nejen při prevenci sociálně-patologických jevů, ale i při následném řešení již vzniklého problému.

Celkově můžeme shrnout, že jsme stanovené dílčí cíle splnili a rovněž jsme si díky těmto cílům zodpověděli na výzkumné otázky. Všechny dílčí cíle i výzkumné otázky vedly k většímu prohloubení a pochopení problematiky. Aplikace přijatých hypotéz na vybrané dílčí cíle potvrdila tvrzení těchto hypotéz na našem výzkumu. Hlavní stanovený cíl, který chtěl zjistit, jaký je výskyt šikany na 2. stupni základní školy u osmých a devátých tříd a jaké zkušenosti s tímto sociálně patologickým jevem žáci mají, jsme také splnili. Díky němu jsme na konkrétní škole zjistili výskyt 44 obětí, které mají se šikanou zkušenost. Dále jsme zjistili, jaké jsou jejich nejčastější zkušenosti s projevy a s místy, kde k šikanování dochází. Na základě těchto podstatných zjištěných informací může škola na šikanu řádně reagovat a v budoucnu se může zmíněným projevům i místům, kde k ubližování dochází, vyvarovat.

6 DOPORUČENÍ A DISKUZE PRO PRAXI

V šesté kapitole chceme reagovat na dosavadní zjištění, které jsme díky výzkumu získali a zároveň se budeme snažit nastínit určitá doporučení, která by mohla být v praxi použita, tak aby se na základní škole procenta šikanovaných snižovala. Všechna nadcházející doporučení by měla být prvními kroky k tvorbě bezpečného prostředí na základní škole.

V první řadě by v oblasti prevence šikanování mělo dojít ke speciálnímu školení pedagogů, díky kterému by byli učitelé schopni rozpoznat a rozlišit stádia šikany. Zde je vhodné vznést pro veřejnost diskuzi, která by rozpoutala řešení problematiky, jež se týká vzdělávání pedagogů v rámci prevence šikany. Pedagogové i metodici prevence se vzdělávají v problematice sociálně patologických jevů, avšak speciální školení by se měly zaměřit i na samotnou tematiku šikanování do hloubky. I v rámci školy mohou metodici prevence zrealizovat různé semináře pro pedagogy, ve kterých by se zaměřovali na problematiku šikany v praxi. Jeden seminář by se například mohl věnovat rozpoznávání výskytu šikany a rovněž by se mohl zaměřit na stádia šikany.

Pedagogové by měli apelovat na prevenci v rámci třídnických hodin i v rámci celé třídy. Jako příklad můžeme uvést tvorbu nástěnek ve třídě, které by měly mít pozitivní a přátelský charakter. Na tvorbě nástěnek se mohou žáci v rámci školního roku v různých skupinkách vystřídat. Dále by třídní učitel mohl plánovat se žáky různé aktivity, kterých by se zúčastňovali jako jeden celek.

Další preventivní aktivity by žáci mohli provádět například v rámci předmětu rodinné nebo občanské výchovy. Zmíněné preventivní aktivity by mohly mít formu vzájemné práce ve skupinkách, kde by žáci tvořili různé projekty. Šlo by především o to, aby se žáci naučili vzájemně spolupracovat v různých variantách skupinek, a také aby řešili společně nějaké téma, při jehož zpracování se musí demokraticky dohodnout a pracovat společně jako tým.

Mezi další doporučení můžeme zařadit aktivní vyhledávání potencionálních obětí a agresorů, což by znamenalo, že by šikana mohla být diagnostikována v úplném počátku a proškolený pedagog nebo metodik prevence by měl rozhodnout, zda škola zvládne vyřešit tuto formu šikany nebo zda se obrátí na další odborníky. Rovněž pedagogové musí být schopni rozhodnout, zda se opravdu jedná o šikanu či nikoliv.

Do prevence šikanování by samozřejmě pedagogové měli zařadit sledování rizikových míst, kde dle našeho výzkumu k šikanování velmi často dochází. Např. na toaletách, na chodbách a v šatnách.

Další doporučení se týká zlepšení vzájemné komunikace mezi rodiči a školou. Je nutné, aby rodiče věděli, do jakých programů je škola zapojena, do kterých aktivit se mohou zapojit jejich děti a rovněž, aby se při jakémkoli podezření nebo i při zjištění, že je dítěti ubližováno, obrátili na pedagogy a problém začali řešit společně.

V neposlední řadě by měla být škola schopna při zjištění šikany vytvořit tým odborníků, který by byl například tvořen z třídního pedagoga, metodika prevence, výchovného poradce a školního psychologa. Tento vytvořený tým by měl společně plánovat další kroky, jak budou v případě postupovat, zda se obrátí na další odborníky nebo zda problém vyřeší sami a společně by také měli zavést určitá opatření.

Všemi zmíněnými doporučeními i podněty pro diskuzi se může škola inspirovat. Některé doporučení může zavést, některé jen více prohloubí, tak aby byl každý krok v rámci prevence efektivní. Jde především o to, aby škola v prevenci šikanování měla nějaký systém a řád, který by přispíval k bezpečnému prostředí na škole.

ZÁVĚR

V rámci bakalářské práce jsme se zabývali šikanou jako projevem agresivního chování u žáků na 2. stupni základní školy. Chtěli jsme zjistit současný stav sociálně patologického jevu a jeho četnost na konkrétní základní škole, jelikož doposud takový výzkum na škole neprobíhal. Naším záměrem bylo se soustředit na žáky osmých a devátých tříd, jelikož jsme přesvědčeni, že i v ustálených kolektivech mohou vznikat nebo přetrvávat problémy, jež nemají k šikanování daleko.

Náš výzkum potvrdil tvrzení, že i v těchto kolektivech je šikana velkým problémem, který musí být řešen. Ze 153 respondentů má se šikanou zkušenost 20 chlapců a 24 dívek. Dalším významným zjištěním bylo to, že 79 respondentů se stalo svědkem šikany, kdy bylo někomu druhému ubližováno. V tomto výzkumu jsme se především zabývali oběťmi šikany, přičemž žáci mohli v dotazníku volit z možností, že je šikanuje někdo ze třídy, ze školy nebo někdo z jiné školy. Díky těmto položkám v dotazníku jsme získali 44 šikanovaných žáků a následně jsme jejich odpovědi na otázky v dotazníku rozebírali podle pohlaví.

V rámci závěrečné práce jsme dosáhli všech stanovených cílů a díky hlavnímu cíli i dílčím cílům jsme získali podnětné informace o šikanování, které mohou být využity při následné prevenci šikanování nebo při řešení samotné šikany.

Zjistili jsme, že nejčastěji k šikanování dochází buď každý den, nebo zhruba jednou do měsíce. Mezi nejčastější projevy šikanování respondenti uvedli posměch, pomluvy, ponižování a nadávky. Velmi podstatné může být pro pedagogy zjištění rizikových míst, kde k ubližování velmi často dochází. Mezi riziková místa žáci uvedli na prvním místě třídu dále chodbu, šatnu, WC, tělocvičnu a jídelnu. Právě tato místa by pedagogové v rámci svých možností měli kontrolovat a zajistit tak, aby zde k šikanování nedocházelo. Rovněž oběti uvedli, že je nejčastěji šikanuje pouze jedna osoba. Většina šikanovaných respondentů uvedla, že se rodičům se svým problémem nesvěřila a 26 žáků nepovažuje za dobrý nápad požádat o pomoc učitele. Právě tato dvě poslední zmíněná zjištění by měla vést rodiče i učitele k tomu, aby se snažili vybudovat důvěru u svých dětí a žáků. Jen vzájemná důvěra může usnadnit komunikaci při řešení nějakého problému. V neposlední řadě je nutné, aby byly odstraněny zbytečné stresové situace, které by žáky mohly vést ke strachu svěřit se, nebo by ve třídě vedly k situaci, kdy si agresori potřebují vybit svoji zlost na oběti.

V našem poznání nás výzkum a celé vypracování bakalářské práce velmi obohatilo a před samotným závěrem jsme se zaměřili na možná doporučení a diskuzi pro praxi, která by mohla podpořit a zlepšit bezpečné a přátelské prostředí na škole. V první kapitole teoretické části jsme se zabývali tím, zda je šikana fenoménem dnešních škol a díky odborné literatuře jsme dospěli k názoru, že tomu stále tak je. Dokonce i náš výzkum, který jsme provedli v rámci jedné základní školy, toto tvrzení rovněž potvrdil.

Na úplný závěr musíme opět zdůraznit, že jen postupnými a přesně naplánovanými kroky můžeme se šikanou bojovat. Procenta ve většině výzkumů i v našem výzkumu dosahují velkých čísel, je nutné začít hledat příčiny, které zatím opravdu stojí. Snažit se hledat potencionální oběti, agresory a přesně musíme vědět, jakým směrem, se naše prevence bude nadále ubírat.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

1. BENDL, Stanislav, 2003. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV. ISBN 80-86642-08-9.
2. FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA, 2009. *Sociální patologie: analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-2781-3.
3. GAVORA, Peter, 2010. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido. ISBN 978-80-7315-185-0.
4. CHRÁSKA, Miroslav, 2007. *Metody pedagogického výzkumu: Základy kvantitativního výzkumu*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-1369-4.
5. KYRIACOU, Chris, 2005. *Řešení výchovných problémů ve škole*. Vyd. 1. Praha: Portál. ISBN 80-7178-945-3.
6. KOLÁŘ, Michal, 2001. *Bolest šikanování*. Praha: Portál. ISBN 80-7367-014-3.
7. KOLÁŘ, Michal, 2011. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-871-5.
8. LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ, 2006. *Vývojová psychologie*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Grada. ISBN 80-247-1284-9.
9. MARTÍNEK, Zdeněk, 2009. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-2310-5.
10. Minimalizace šikany: shrnutí pilotního projektu: 2005 – 2007: [Informační a propagační brožurka], 2008. Kladno: Aisis. ISBN 978-80-904071-2-1.
11. MIOVSKÝ, Michal et al., 2012. *Návrh doporučené struktury minimálního preventivního programu prevence rizikového chování pro základní školy*. Praha: TOGGA. ISBN 978-80-87258-74-3.
12. PROCHÁZKA, Miroslav, 2012. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-3470-5.
13. PRŮCHA, J., E. WALTEROVÁ a J. MAREŠ, 2013. *Pedagogický slovník*. Vyd. 4. aktualiz. a rozš., Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0403-9.
14. ŘÍČAN, Pavel, 1995. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-049-9.
15. ŘÍČAN, Pavel a Pavlína JANOŠOVÁ, 2010. *Jak na šikanu*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-2991-6.
16. SPURNÝ, Joža, 1996. *Psychologie násilí*. Praha: Eurounion. ISBN 80-85858-30-4.

17. VAŠUTOVÁ, Maria, 2005. *Pedagogické a psychologické problémy dětství a dospívání*. Ostrava: Ostravská Univerzita v Ostravě. ISBN 80-7042-691-8.
18. VÁGNEROVÁ, Kateřina et al., 2009. *Minimalizace šikany: praktické rady pro rodiče*. Vyd. 1. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-611-7.
19. VÁGNEROVÁ, Marie, 2000. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-308-0.
20. VYKOPALOVÁ, Hana, 2001. *Sociálně patologické jevy v současné společnosti*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 80-244-0337-4.

Elektronické dokumenty:

21. ČESKO. Zákon č. 561 ze dne 24. září 2004 o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělání (školský zákon). In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2004, částka 63,50. s. 10262 – 10324. Dostupný z: <http://aplikace.msmt.cz/Predpisy1/sb190-04.pdf>
22. ČESKO. MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY, 2006. *MŠMT: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. MŠMT, © 2013-2014 [cit. 2014-01-03]. Dostupné z: <http://aplikace.msmt.cz/pdf/bilakniha.pdf>
23. ČESKO. MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY, 2006. *MŠMT: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. MŠMT, © 2013-2014 [cit. 2013-07-11]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/metodicky-pokyn-ksikanovani>
24. KOLÁŘ, Michal. Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém. In: *Sborník příspěvků z konference 2009* [online]. Brno: Tribun EU, 2009 [cit. 2014-04-02]. Dostupné z: http://www.sikana.org/Sbornik_Sikana_2009.pdf
25. VÝZKUMNÝ ÚSTAV PEDAGOGICKÝ, 2007. *VÚP: Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání* [online]. © 2010 [cit. 2014-01-3]. Dostupné z: http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPZV_2007-07.pdf
26. VÝZKUMNÝ ÚSTAV PEDAGOGICKÝ, 2005. *VÚP: Manuál pro tvorbu školních vzdělávacích programů v základním vzdělávání* [online]. © 2010 [cit. 2014-01-3]. Dostupné z: http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2010/02/Manual_SVP-ZV.pdf

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

Atd.	A tak dále
MŠMT ČR	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České Republiky
MPP	Minimální preventivní program
Např.	Například
RVP ZV	Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání
s.	Strana
ŠVP	Školní vzdělávací program
Tab.	Tabulka

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek 1 – Formy ubližování ve třídě	54
Obrázek 2 – Místa, na kterých agresor ze třídy obětím ubližuje	55
Obrázek 3 – Formy ubližování v rámci školy	57
Obrázek 4 – Místa, na kterých agresor ze školy obětím ubližuje	59
Obrázek 5 – Schéma čtyřpolní tabulky.....	67

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1 - Druhy a formy šikanování.....	29
Tabulka 2 – Základní formy šikany	30
Tabulka 3 – Pohlaví respondentů.....	48
Tabulka 4 – Oběti šikany	48
Tabulka 5 – Počet respondentů a počet obětí šikany v osmém ročníku	49
Tabulka 6 – Počet respondentů a počet obětí šikany v devátém ročníku.....	49
Tabulka 7 – Spokojenost ve třídě	50
Tabulka 8 – Dobrý kamarád ve třídě.....	50
Tabulka 9 – Znamky z posledního vysvědčení.....	51
Tabulka 10 – Příslušnost k nějaké partě ve třídě	51
Tabulka 11 – Poslední známka na vysvědčení z chování	52
Tabulka 12 – Svědkové šikany.....	52
Tabulka 13 – Šikanování v rámci třídy a třídy i školy zároveň	53
Tabulka 14 – Frekvence ubližování v rámci třídy	55
Tabulka 15 – Určení pohlaví agresora v rámci třídy	56
Tabulka 16 – Počet ubližujících agresorů v rámci třídy	56
Tabulka 17 – Šikanování v rámci školy a třídy i školy zároveň.....	57
Tabulka 18 – Frekvence ubližování v rámci školy.....	58
Tabulka 19 - Určení pohlaví agresora v rámci školy.....	59
Tabulka 20 - Počet ubližujících agresorů v rámci školy	60
Tabulka 21 – Svěření se oběti někomu druhému.....	60
Tabulka 22 – Poskytnutí pomoci od osoby, které se oběť svěřila	61
Tabulka 23 – Možnost požádání o pomoc učitele	61
Tabulka 24 – Potrestání agresora.....	61
Tabulka 25 – Svěření se s problémem rodičům	62
Tabulka 26 – Osoby, které by obětem mohly nejvíce pomoci	62
Tabulka 27 – Respondenti odpovídali, zda jsou sami komu ve třídě nebo ve škole ubližují	63
Tabulka 28 – Důvody, které vedou agresory k ubližování.....	64
Tabulka 29 – Další důvody, které mohou vést agresory k ubližování	64
Tabulka 30 – Obrana proti agresorovi	65
Tabulka 31 – Nápady obětí, jak by agresora potrestali	65

Tabulka 32 – Šikanování agresorem z jiné školy.....	66
Tabulka 33 – Čtyřpolní tabulka pro test nezávislosti chí - kvadrát : 1. hypotéza	67
Tabulka 34 – Čtyřpolní tabulka pro test nezávislosti chí – kvadrát: 2. hypotéza	69
Tabulka 35 – Čtyřpolní tabulka pro test nezávislosti chí – kvadrát: 3. hypotéza	70

SEZNAM PŘÍLOH

PŘÍLOHA P1: Depistážní dotazník o šikanování II

PŘÍLOHA P I: DEPISTÁŽNÍ DOTAZNÍK O ŠIKANOVÁNÍ II.

Dobrý den milí žáci,

Jmenuji se Kateřina Rudolfová a jsem studentkou Univerzity Tomáš Bati ve Zlíně. Studuji třetím rokem obor sociální pedagogika. Ráda bych Vás touto cestou poprosila o vyplnění anonymního dotazníku, který mi pomůže při zpracování mé bakalářské práce. Zároveň může pomoci k vytvoření bezpečnějšího prostředí na školách. Proto Vás velmi prosím, abyste na otázky odpovídali pravdivě. Jelikož je dotazník anonymní, tak se prosím nikam nepodepisujte.

Nejedná se o zkoušení znalostí, nejsou zde správné či chybné odpovědi. Na všechny otázky znáš odpověď ze své vlastní zkušenosti a přesvědčení. U některých otázek se můžeš rozepsat, ostatní se kroužkují.

Předem velmi děkuji za vyplněné odpovědi a tvůj čas ☺

Co je šikanování?

Za šikanování se považuje to, když jeden nebo více spolužáků úmyslně a většinou opakovaně ubližuje druhým. Znamená to, že ti někdo, komu se nemůžeš ubránit, dělá, co je ti nepříjemné, co tě ponižuje nebo to prostě bolí. Strká do tebe, nadává ti, schovává ti věci nebo tě bije. Ale může ti znepríjemňovat život i jinak. Pomlouvá tě, intrikuje proti tobě, navádí spolužáky, aby s tebou nemluvili a nevšímali si tě.

Pohlaví: dívka/chlapec

1. Jsi rád (a) v této třídě? (Oznámkuj známkou od jedničky do pětky)

ANO NE

1 2 3 4 5

2. Máš ve třídě dobrého kamaráda? ANO / NE

3. Jaké bylo tvoje poslední vysvědčení?

- a) jedničky a dvojky, případně samé jedničky
- b) několik trojek
- c) několik čtyřek
- d) jedna i více pětěk

4. Patříš ve třídě do nějaké party? ANO / NE

5. Jakou známku jsi dostal (a) na poslední vysvědčení z chování?

- a) jedničku

- b) dvojku
 - c) trojku
- 6. Byl (a) jsi svědkem toho, že je ubližováno tvému spolužákovi jinými spolužáky ze školy? ANO / NE**
- 7. Ublížel nebo ubližuje někdo ze třídy tobě? ANO / NE**
- 8. Jak Ti ubližují?**
- a) Ignorování
 - b) Posměch
 - c) Pomluvy
 - d) Ponižování
 - e) Nadávky
 - f) Bití
 - g) Fackování
 - h) Kopání
 - i) Rány pěstí
 - j) Jinak – jak?
- 9. Zamysli se, jak často Ti bylo ubližováno?**
- a) Téměř každý den
 - b) Téměř každý týden
 - c) Asi jednou do měsíce
- 10. Kde se to děje?**
- a) Ve třídě
 - b) Na chodbě
 - c) V šatně
 - d) Na WC
 - e) V jídelně
 - f) Cestou do školy nebo ze školy
 - g) V tělocvičně
 - h) Na hřišti
- 11. Ten, kdo ti ubližuje je chlapec nebo dívka? (zakroužkuj) DÍVKA / CHLAPEC**
- Kolik je těch, kteří Ti ubližují?**
- a) 1
 - b) 2

- c) 3
- d) Více než 3

12. Ublížíje ti někdo ze školy? ANO / NE

13. Jak Ti ubližují?

- a) Ignorování
- b) Posměch
- c) Pomluvy
- d) Ponižování
- e) Nadávky
- f) Bití
- g) Fackování
- h) Kopání
- i) Rány pěstí
- j) Jinak – jak?

14. Zamysli se, jak často Ti bylo ubližováno?

- a) Téměř každý den
- b) Téměř každý týden
- c) Asi jednou do měsíce

15. Kde se to děje?

- a) Ve třídě
- b) Na chodbě
- c) V šatně
- d) Na WC
- e) V jídelně
- f) Cestou do školy nebo ze školy
- g) V tělocvičně
- h) Na hřišti

16. Ten, kdo ti ubližuje je chlapec nebo dívka? (zakroužkuj) DÍVKA / CHLAPEC

Kolik je těch, kteří Ti ubližují?

- e) 1
- f) 2
- g) 3
- h) Více než 3

17. Řekl (a) jsi o tom někomu? ANO / NE
18. Pomohl Ti ten, komu jsi to řekl (a)? ANO / NE
19. Myslíš, že je dobrý nápad požádat o pomoc učitele? ANO / NE
20. Byl potrestán ten, kdo ti ubližoval? ANO / NE
21. Řekl (a) jsi o tom, že ti někdo ubližuje, rodičům? ANO / NE
22. Kdo si myslíš, že by Ti nejvíce mohl pomoci a jak?.....
23. Jsi sám (sama), komu ve třídě nebo ve škole ubližují? ANO / NE
24. To, že ti někdo ubližuje, není správné, a jistě myslíš na to, proč tohle trápení máš zrovna ty.
- Řekli Ti, proč ti ubližují? (Pokud Ano vypiš proč).....
- Nebo co si myslíš, že je k tomu vede, aby ti ubližovali?
-
25. Zkusil (a) jsi se bránit? ANO / NE
26. Jak si myslíš, že by měl být potrestán, někdo, kdo ubližuje druhému?
-
27. Ublíží ti někdo z jiné školy? ANO / NE
- Jak ti ubližují?.....
- Kolik jich je?.....
- Jak často se to děje?.....

Autor dotazníku: Michal Kolář

Z publikace: Bolest šikanování, 2001